

Romské ženy a možnosti podnikání: Případ Roudnice nad Labem

Otevřená společnost o. p. s. - Centrum ProEquality

Praha 2010

Vydává: Otevřená společnost, o. p. s. – Centrum ProEquality

Vypracovala: Kateřina Vyžvaldová, Petra Kubálková (kapitola „Ženy na trhu práce v ČR“)

Odborná spolupráce: Jan Snopek

Publikace byla vydána za finanční podpory Nadace Open Society Fund Praha

*Děkujeme všem zúčastněným ženám, bez nichž by tento výzkum nevznikl,
řediteli Naděje o. s. M. Francovi, terénním sociálním pracovnícím Naděje o. s.,
J. Grygarovi z Agentury pro sociální začleňování v romských lokalitách,
J. Snopkovi za rady a připomínky.*

Obsah

I.	Úvod	5
	Představení výzkumu	5
	Metodologie	7
	Roudnice nad Labem	9
	Vybrané ženy	13
	Ženy na trhu práce v ČR (<i>Petra Kubálková</i>)	15
II.	Vybrané příběhy romských žen	26
	Anna	26
	Alžběta	27
	Radka	27
III.	Zjištění	29
	Rodina	29
	Vzdělání a pracovní zkušenosti	31
	Současná situace	32
	Bydlení	33
	Bariery zaměstnanosti z pohledu žen: institucionální, neformální a osobní	35
	Možnosti podnikání	39
IV.	Ženy a (sociální) podnikání	41
	Mikro-půjčky	42
	Příklady dosavadní praxe	43
V.	Doporučení	47
VI.	Závěr	50
	Studie týkající se Roudnice nad Labem	52
	Literatura, prameny a zdroje	53

I. Úvod

Představení výzkumu

Jednou z důležitých oblastí při zkoumání i řešení problému sociálního vyloučení je vysoká nezaměstnanost jedinců žijících ve vyloučených lokalitách. Zvláštní podskupinu uvnitř těchto lokalit pak tvoří **romské ženy**. Tato studie vznikla jako reakce na neuspokojivý stav bádání v České republice týkající se právě romských žen a následně i jejich marginálního postavení na pracovním trhu. Na počátku výzkumu stály následující otázky:

- Jaké jsou osobní faktory ovlivňující participaci romských žen na trhu práce v konkrétním místě?
- Jaký je potenciál a bariery drobného podnikání u romských žen v konkrétním místě?
- Lze se pro podnikání romských žen inspirovat ze zahraničních mikro-finančních projektů?
- V jakých oblastech podnikání by se mohla uplatnit sociální firma v konkrétním místě?

Cílem realizovaného výzkumu bylo **vypracování studie zaměřující se na bariery a možnosti vstupu romských žen žijících v Roudnici nad Labem na trh práce**. Studie následně může sloužit jako základ pro konkrétní projekt, ať založení sociální firmy či pro jiné aktivizační pracovní programy. Důraz při samotném terénním výzkumu i při následné analýze byl kladen především na **potenciál drobného vlastního podnikání**.

Význam romských žen a jejich potenciál pro integraci sociálně znevýhodněných romských rodin do majoritní společnosti není – přinejmenším v České republice – dosud náležitě rozpoznán. Přitom, jak potvrdil i tento výzkum, to jsou právě romské ženy, které se starají o chod domácnosti, finanční management i o komunikaci s úřady i se školami. Analýza ukázala, že to jsou ženy, na kterých leží nejen péče o každodenní fungování rodiny, ale mnohdy i odpovědnost za obstarání dostatečných finančních prostředků. Na prvním počátku tohoto výzkumu stála inspirace projekty z jiných světových geografických regionů a minoritních skupin uvnitř euro-amerického prostředí. Čas a praxe v těchto místech ukázaly, že posilování a důraz na postavení žen má dlouhodobý i krátkodobý význam pro zlepšení celkové situace rodiny i širší komunity. Rodina se spokojenou matkou je stabilnější, ekonomicky soběstačnější a zajištěnější, a, to především, z dlouhodobého hlediska má pozitivní efekt na děti. Ženy obecně, romské ženy speciálně, se potýkají s několikanásobným handicapem z hlediska uplatnění na trhu práce. Romské ženy jsou vystavené diskriminaci rasové, genderové, v některých případech i věkové, jsou handicapovány nízkým dosaženým vzděláním a nízkou nebo žádnou kvalifikací, jsou limitovány nutností starat se o děti a mnohdy i o partnera a širší rodinu. Jmenované faktory a mnohdy limitovaný přístup žen k finančním prostředkům uvnitř rodin, kde je výdělečný

muž, mají za následek, že romské ženy jsou více ohroženy chudobou než romští muži, i než neromské ženy. Jak bylo řečeno, jejich rizikové postavení má negativní vliv především na děti.

Výzkum ukázal, že šance zkoumaných žen na uplatnění na pracovním trhu jsou ve stávající situaci minimální. Bangladéšský projekt Grameen se zaměřil na podporu malých živnostníků, především žen, formou poskytnutí mikro-půjček.¹ Jednou z výzkumných otázek našeho projektu bylo, zda by i v prostředí České republiky bylo možné v modifikované formě aplikovat některé z dobrých praxí Grameen či jiných organizací. Podnikání má výhodu (oproti např. chráněným pracovním místům) v tom, že nevytváří umělá pracovní místa, ale reálně přispívá do ekonomiky státu. Mohlo by tedy mít i podporu české veřejnosti, což vnímáme pro úspěšnost hypotetického projektu jako zásadní. Dílčím cílem analýzy bylo poskytnout výchozí podkladový materiál, který bude sloužit při následné přípravě konkrétního rozvojového projektu zaměřujícího se na zapojení romských žen na trh práce. Povzbuzení a pomoc romským ženám v oblasti samostatného podnikání by mohlo sloužit jako exemplární příklad a snad i zmírnit časté stereotypní negativní vnímání Romů v České republice, ale i v dalších evropských zemích.

Studie, kterou držíte v rukou, svým zaměřením odpovídá vytyčeným cílům Dekády romské inkluze, týkající se jednak podpory zaměstnanosti a drobného podnikání Romů, a jednak posilování postavení romských žen.² Právě oblast posilování postavení romských žen si navíc Česká republika vybrala jako stěžejní téma pro své předsednictví Dekády, které převzala v červenci 2010. Podporujeme názor, že všechny cílové skupiny rozličných politik, tedy i Romové, by se měly podílet na formulaci problémů, cílů a typů řešení, které by diskriminační nerovnosti v přístupu na trh práce vyrovnávaly.

Studie je založená na **dvaceti čtyřech hloubkových rozhovorech s romskými ženami** z Roudnice nad Labem. Předmětem našeho zájmu byly ženy žijící v tzv. sociálně vyloučeném prostředí.³ Cílem analýzy dat byla **identifikace klíčových faktorů marginálního postavení romských žen a dívek na trhu práce, zjištění jejich představ a ambicí o možném zaměstnání a zmapování subjektivních překážek pro dosažení jejich osobních cílů**. Analýza představuje některé podmínky, které jsou klíčové pro posílení jejich postavení na trhu práce, přičemž **důraz byl kladen na preference a představy samotných žen**.

¹ www.grameenfoundation.org. Viz kapitola IV. Příklady dosavadní praxe v této studii.

² Více na www.romadecade.org.

³ Gabalova studie (Gabal Analysis and Consulting, 2006) *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti* definuje sociální vyloučení takto: „Jako sociální vyloučení označujeme proces, v jehož rámci je jedinci, skupině jedinců či komunitě výrazně znesnadňován či zcela zamezován přístup ke zdrojům, pozicím a příležitostem, které umožňují zapojení do sociálních, ekonomických a politických aktivit majoritní společnosti.“ Str. 9. Dostupné na http://www.mpsv.cz/files/clanky/3043/Analýza_romskych_lokalit.pdf.

Studie by měla sloužit jako podkladový informační zdroj pro dva typy projektů:

- 1) Vypracování komplexní analýzy možností a způsobů podnikání romských žen v ČR, doplněné o a) perspektivu institucionální (rozhovory s úřady práce, analýza stávajících aktivizačních politik zaměstnanosti); b) příklady dobré praxe drobného a sociálního podnikání v ČR a v zahraničí; c) možnosti podpory podnikání prostřednictvím mikro-úvěrů ze zahraničí; d) možné zapracování bankovního poskytování mikro-půjček do koncepcí českých bank.
- 2) Vypracování pilotního vzdělávacího modulu pro romské ženy. Po otestování navrženého vzdělávacího modulu by byla skupina vybraných žen motivovaná a připravená na zahájení vlastního malého podnikání.

Jsme si vědomy určitých limitů předkládané studie, především v oblasti metodologie, tedy způsobu získávání dat a délky samotného výzkumu. Dlouhodobý pobyt v terénu by dozajista přinesl zajímavé porovnání pro tvrzení žen. Naší snahou je rozšířit stávající poznání marginálního postavení Romů na trhu práce o genderovou perspektivu. Tu chápeme jako zásadní pro probíhající diskuzi a považujeme ji za neprávem opomíjenou. Cílem výzkumu bylo přispět k poznání marginálního postavení romských žen na lokálním trhu práce o jejich vlastní identifikaci důvodů, ambic i představ týkající se jejich zaměstnanosti.

Metodologie

Pro výzkum jsme zvolily kvalitativní paradigma a z něj vycházející metody. Na základě povahy zkoumaného fenoménu věříme, že kvalitativní metodologie přinese komplexnější a věrohodnější obraz než metodologie kvantitativní. Perspektiva samotných žen a jejich hodnocení stávající situace, které se odhaluje v hloubkovém rozhovoru, představuje nejvhodnější nástroj pro diagnózu bariér (ne)zaměstnanosti žen. Doplněním o pohled institucionální a analýzu stávajících politik zaměstnanosti bychom získali kompletní pohled na danou problematiku, z něhož by mohly vzejít i návrhy možných optimalizačních změn. To však není v možnostech této studie. Očima zpovídaných žen můžeme sledovat vztahy mezi jednotlivcem a sociální strukturou, i strategie chování, které interaktivně vyvíjejí. V ideálním případě by se jednalo o dlouhodobý terénní pobyt, či alespoň opakované návštěvy a terénní pozorování. To ale nebylo v kapacitě tohoto projektu. Pochopení toho, jak ženy vnímají vlastní situaci a jaké významy jednotlivým faktorům přiřkládají, umožňuje analýzu chování i strategií žen. Cílem předkládané studie je sledovat, jak ženy definují svoji realitu a jaké důsledky to má pro jejich chování ve vztahu k trhu práce.

Kontakt s prvními ženami se žádostí o poskytnutí rozhovoru nám zprostředkovaly terénní sociální pracovnice Naděje o. s. Několik dalších informátorek bylo získáno metodou sněhové koule (tzv. „snowball technique“). Tato organizace nám rovněž poskytla prostory pro vedení interview.

Ženy byly k rozhovoru motivované finanční odměnou. U několika z nich se finanční odměna ukázala jako jediná motivace ke spolupráci.⁴

Vedením hloubkových rozhovorů byly pověřeny tři studentky magisterského oboru orální historie z Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy. Tazatelkám byl před započítím výzkumu vysvětlen smysl a cíle celého výzkumu; v otázkách etiky a pravidel dotazování byly proškolené realizátorkami výzkumu. Všem zpovídaným ženám byla zaručena anonymita.

Pro výzkum byla využita metoda nestrukturovaných feministických interview, která klade důraz na citlivost, otevřenost a snahu o nastolení důvěry mezi tazatelkou a dotazovanou.⁵ V průběhu rozhovoru tazatelky usilovaly o snížení vnímaného nevyrovnaného postavení s respondentkami a o dosažení co největší reciprocity. Některé dotazy měly poměrně intimní a osobní charakter a musíme konstatovat, že tento přístup se ve většině rozhovorů osvědčil. Většina rozhovorů se odehrála v příjemné a přátelské atmosféře a jejich transkripty působí velmi spontánně.

Ačkoli byla používána otevřená a konverzační forma rozhovorů, jako průvodce rozhovorem sloužil předem připravený scénář. Formulovaly jsme určité otázky zaměřené na jisté typy informací o každé z účastnic. Nepoužívaly jsme a priori kategorizaci, scénář tvořil seznam námětů, které tazatelky podporovaly v rozhovoru; také sloužil k tomu, aby tazatelky neopomněly některá ze sledovaných témat. Scénář se skládal z několika bloků zaměřených na domácí prostředí žen, jejich rodiny, vzdělání, pracovní historii a ambice, současnou situaci, na bariéry a možnosti vstupu žen na pracovní trh. Otázky tazatelky flexibilně formulovaly tak, aby jim ženy správně porozuměly, což občas znamenalo i jejich vícenásobnou re-formulaci.

Rozhovory trvaly většinou kolem tři čtvrtě hodiny; několik jich bylo velmi krátkých, několik naopak tento čas přesahovalo. Všechna interview byla realizována v kanceláři v přízemních prostorách Naděje o. s. v Roudnici nad Labem, kde, v holobytech v 1. patře, několik zpovídaných žen v současnosti žije. Výběr místa umožnil mít pro rozhovory dostatečný klid a ničím nerušené prostředí,

⁴ Naděje o. s. provozuje v Roudnici nad Labem Azylový dům a Terénní programy. S detailnějším popisem se setkáme dále v této studii. <http://www.nadeje.cz/roudnicenadlabem/aktuality/>.

⁵ Viz např. Riessman, C. K. (1993): *Narrative analyses*. Qualitative research method series 30. Thousand Oaks: Sage; Okely, J. – H. Callaway, eds. (1992): *Anthropology and autobiography*. New York: Routledge.

čehož by pravděpodobně v domovech žen bylo dosaženo jen velmi těžce. Všechny rozhovory byly nahrávány a následně doslovně přepsány. Tazatelky dále sepsaly o každé z žen stránkové protokoly reflektující výzkumnou situaci.

Před započítáním výzkumu i v jeho průběhu jsme prostudovaly existující dokumenty týkající se romské populace v Roudnici nad Labem, romské (ne)zaměstnanosti obecně a materiály zabývající se podobnou tematikou mimo český kontext. Seznam dokumentů tvoří přílohu této studie.

Roudnice nad Labem

Roudnice nad Labem je obec s rozšířenou působností ležící v Ústeckém kraji na břehu řeky Labe. K 1. lednu 2010 zde žilo 13 229 obyvatel.⁶ Podíl žen z celkového počtu obyvatelstva je 51,5%.⁷ Průměrný věk obyvatel je 40,6.⁸

Správně a administrativně náleží do okresu Litoměřice. V ústeckém kraji je nejvyšší míra nezaměstnanosti v ČR – k 31. březnu 2010 dosáhla 14,09 procenta (celorepublikový průměr činí 9,73 procenta).⁹ Jak vidíme z tabulky (níže)¹⁰, v Roudnici nad Labem byla k 31. prosinci 2009 míra nezaměstnanosti 11,14 procenta; od roku 2008 nezaměstnanost narostla o necelá 3 procenta; nadpoloviční většinu zaregistrovaných nezaměstnaných tvoří ženy; počet uchazečů na jedno místo byl v té době 15. V okrese Litoměřice bylo v srpnu 2010 evidováno na úřadě práce 6012 uchazečů o zaměstnání, z toho 3280 žen. Celkem 1992 uchazečů poptávalo pomocnou a nekvalifikovanou práci. Míra nezaměstnanosti byla 9,6 procenta. Volných míst bylo 535, z toho 94 míst pro pomocné a nekvalifikované pracovníky (KZAM 9).¹¹ Rekvalifikačních kurzů se zúčastnilo 88 lidí. Bylo vytvořených 54 míst v rámci veřejně prospěšných prací, jež byla obsazena 52 jedinci.¹²

⁶ Zdroj: Český statistický úřad. Dostupné na [http://czso.cz/xu/redakce.nsf/i/pocet_obyvatel_v_obcich_usteckeho_kraje_k_1_1_2010/\\$File/obyvUK1_1_2010.xls](http://czso.cz/xu/redakce.nsf/i/pocet_obyvatel_v_obcich_usteckeho_kraje_k_1_1_2010/$File/obyvUK1_1_2010.xls).

⁷ Zdroj: Český statistický úřad. Dostupné na [http://czso.cz/xu/redakce.nsf/i/pocet_obyvatel_v_obcich_usteckeho_kraje_k_1_1_2010/\\$File/obyvUK1_1_2010.xls](http://czso.cz/xu/redakce.nsf/i/pocet_obyvatel_v_obcich_usteckeho_kraje_k_1_1_2010/$File/obyvUK1_1_2010.xls).

⁸ Zdroj: Portál veřejné správy. Dostupné na http://portal.gov.cz/wps/portal/_s.155/696?kam=obec&kod=565555

⁹ Zdroj: Český statistický úřad. Dostupné na http://czso.cz/xu/redakce.nsf/i/mira_nezamestnanosti_v_usteckem_kraji_v_letech_2005_az_2010.

¹⁰ Zdroj: Český statistický úřad. Dostupné na [http://www.ustinadlabem.czso.cz/xu/redakce.nsf/i/nezamestnanost_orp_2009/\\$File/w42130210q1r7.pdf](http://www.ustinadlabem.czso.cz/xu/redakce.nsf/i/nezamestnanost_orp_2009/$File/w42130210q1r7.pdf).

¹¹ Zdroj: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR. Dostupné na <http://portal.mpsv.cz/sz/stat/trh/?stat=200000000089&obdobi=2&rok=2010&uzemi=132000&send=send&>

Bohužel z uvedených statistik nelze získat podrobnější genderová data. Statistiky nejsou genderově dělené ve všech sledovaných oblastech, ale pouze na úrovni celkové nezaměstnanosti žen.

V Roudnici nad Labem je dislokované pracoviště Úřadu práce v Litoměřicích, které poskytuje základní evidenci uchazečů o zaměstnání. Nabídka rekvalifikačních kurzů nebo zprostředkování poradenství probíhá na Úřadu práce v Litoměřicích. Vzdálenost mezi městy je 20 km. Jízdenka autobusem stojí 28 Kč. Ve městě Roudnice nad Labem je otevřeno jedno mateřské centrum, pět mateřských školek a čtyři základní školy, čtyři střední odborné školy a střední odborné učiliště, jedno gymnázium.

[piref37_1298287_37_241130_241130.pohled=1&piref37_1298287_37_241130_241130.xlsselect=kzam&piref37_1298287_37_241130_241130.xlsorder=0&piref37_1298287_37_241130_241130.usr1=2](http://portal.mpsv.cz/sz/stat/nz/mes.piref37_1298287_37_241130_241130.pohled=1&piref37_1298287_37_241130_241130.xlsselect=kzam&piref37_1298287_37_241130_241130.xlsorder=0&piref37_1298287_37_241130_241130.usr1=2)

¹² Zdroj: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR. Dostupné na <http://portal.mpsv.cz/sz/stat/nz/mes>.

Nezaměstnanost ve správních obvodech obcí s rozšířenou působností Ústeckého kraje k 31. 12. 2009 (zdroj ČSÚ)

Tab. R.7 Nezaměstnanost ve správních obvodech obcí s rozšířenou působností Ústeckého kraje k 31. 12. 2009

Zdroj: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR

	Uchazeči o zaměstnání	z toho podíl v %				Míra nezaměstnanosti v % ¹⁾		Podíl z celkového počtu uchazečů v %				Počet volných pracovních míst	Počet uchazečů na 1 volné místo		
		dosažitelných	žen	absolventů škol	osob se zdravotním postižením	k 31. 12. 2008	k 31. 12. 2009	osob ve věku		osob s délkou evidence			k 31. 12. 2008 celkem	k 31. 12. 2009	
								do 24 let včetně	50 a více let	6 - 12 měsíců	nad 12 měsíců			celkem	dosažitelných
Ústecký kraj	59 976	97,9	49,6	4,5	12,9	10,27	13,77	19,2	25,0	22,1	32,1	1 721	10,2	34,8	34,1
v tom SO ORP:															
Bílina	1 618	97,6	52,7	5,5	13,3	10,77	14,64	23,9	18,9	21,9	35,2	20	21,9	80,9	79,0
Děčín	5 678	98,8	52,2	5,0	12,5	10,44	13,49	18,7	26,0	21,6	31,4	99	21,2	57,4	56,7
Chomutov	6 180	98,8	50,0	4,2	11,9	10,62	14,52	17,8	25,0	22,7	32,4	198	8,1	31,2	30,8
Kadaň	2 934	99,0	49,3	4,6	10,7	7,45	12,38	20,4	26,3	25,6	28,8	50	6,4	58,7	58,1
Litoměřice	3 621	97,5	49,9	5,7	16,1	8,65	11,76	19,7	27,9	19,4	25,5	199	10,9	18,2	17,7
Litvínov	3 421	98,4	51,8	4,0	11,6	13,70	16,41	17,2	26,0	21,5	38,5	56	13,9	61,1	60,1
Louny	2 912	96,2	48,5	3,4	12,2	9,23	12,64	19,3	23,2	24,3	25,8	87	7,9	33,5	32,2
Lovosice	1 655	97,7	48,8	2,9	16,4	8,57	12,15	20,1	29,0	18,7	28,9	104	14,6	15,9	15,5
Most	6 478	98,2	52,4	3,9	11,0	12,50	15,59	19,5	23,0	22,8	36,4	166	8,6	39,0	38,3
Podbořany	1 186	97,4	46,0	4,7	11,9	10,63	14,44	19,1	25,9	22,8	22,8	78	9,2	15,2	14,8
Roudnice nad Labem	1 772	97,0	52,3	4,5	15,3	8,25	11,14	18,8	28,3	21,6	28,6	115	3,3	15,4	14,9
Rumburk	3 023	96,1	47,5	4,2	17,4	12,76	16,84	17,8	26,9	22,5	37,9	23	32,9	131,4	126,3
Teplice	7 183	97,5	50,1	4,6	13,4	9,45	13,01	20,4	22,8	21,5	29,0	99	16,4	72,6	70,8
Ústí nad Labem	8 320	98,5	45,9	4,5	11,2	9,68	13,19	19,1	23,8	22,2	34,6	339	8,1	24,5	24,2
Varnsdorf	1 946	97,2	47,7	5,6	16,0	13,15	17,38	18,8	28,7	21,3	35,9	26	31,8	74,8	72,7
Žatec	2 049	96,8	47,5	4,4	13,7	10,68	13,82	19,1	26,6	22,8	28,6	62	7,1	33,0	32,0

¹⁾ míra nezaměstnanosti je vypočtena jako podíl dosažitelných uchazečů o zaměstnání a obyvatel ekonomicky aktivních (podle sčítání lidu, domů a bytů k 1. 3. 2001)

Lokalita Sladkovského, ve kterém většina žen našeho výzkumu dnes žije, je mnohými označovaná jako sociálně vyloučená lokalita.¹³ Autor situační studie¹⁴ zpracované v roce 2008 pro Odbor pro sociální začleňování v romských lokalitách při Úřadu vlády (Agentura)¹⁵ odhadl, že ve třech identifikovaných roudnických sociálně vyloučených lokalitách žije asi 232 dospělých Romů. Celkový počet Romů je asi dvojnásobný.¹⁶ Za vyloučené lokality označil domy na Třídě T. G. M. (Masarykova ulice)¹⁷, dům v bývalém cukrovarenském areálu na Sladkovského ulici a dům v Barákově ulici.¹⁸ Budova na Sladkovského ulici je ve vlastnictví obce, sídlí zde Naděje o. s., která zde poskytuje sociální služby (terénní programy). Dále v sedmi bytech v prvním patře provozuje azylové ubytování pro lidi bez přístřeší, dalších jedenáct holobytů je určených pro neplatiče nájemného. Jak sama Naděje zmiňuje¹⁹, podmínky pro rodiny žijící v domě k integraci do majoritní společnosti jsou nevyhovující. Dům je prostorově separován (z jedné strany řekou, z druhé železnicí), je vzdálen od centra města i pracovních příležitostí, školek i škol asi 30 minut pěšky. V prvním patře je společná kuchyň, sociální zařízení (WC, sprchy, umývárna). Topí se zde kamny na tuhá paliva. Naděje vedle sociálních služeb provozuje volnočasové aktivity pro děti a doučování ve spolupráci se studentkami oboru Sociální péče roudnické Střední odborné školy a učiliště Neklanova ulice.²⁰ Nezaměstnanost obyvatel této lokality je podle pracovníků Naděje o. s. téměř sto procentní.

Vystěhování romských rodin z Masarykovy ulice²¹ zásadně ovlivnilo i životy žen, o nichž pojednává tato studie. S výjimkou dvou byly všechny přímými účastnicemi vystěhování. V důsledku toho dvanáct

¹³ Viz např. Gabal Analysis and Consulting (2006): *Mapa sociálně vyloučených a sociálním vyloučením ohrožených lokalit v České republice*. Praha: MPSV. Dostupné na http://www.esfcr.cz/mapa/int_us6_21.html.

¹⁴ Člověk v tísni, o. p. s. (2008): *Situační analýza romské populace v Roudnici nad Labem /Lokální partnerství Roudnice nad Labem*. Praha: Úřad vlády. Dostupné na <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/category/9-roudnice-nad-labem?download=8%3Asiruacni-analyza>.

¹⁵ Dále jen Agentura. Více na www.socialni-zaclenovani.cz. Roudnice je jednou z 12 pilotních lokalit působnosti Agentury.

¹⁶ Člověk v tísni, o. p. s. (2008): *Situační analýza romské populace v Roudnici nad Labem /Lokální partnerství Roudnice nad Labem*. Praha: Úřad vlády. Dostupné na <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/category/9-roudnice-nad-labem?download=8%3Asiruacni-analyza>.

¹⁷ Tři domy na Třídě T. G. M., identifikované jako vyloučená lokalita, byly v roce 2008, za neúplně jasných okolností, odprodány soukromému vlastníkovi. Poté byli nájemníci nuceni opustit své byty. Tuto část Třídy T. G. M. bychom tedy jako sociálně vyloučenou dnes již neoznačili.

¹⁸ Člověk v tísni, o. p. s. (2008): *Situační analýza romské populace v Roudnici nad Labem /Lokální partnerství Roudnice nad Labem*. Praha: Úřad vlády. str. 9. Dostupné na <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/category/9-roudnice-nad-labem?download=8%3Asiruacni-analyza>.

¹⁹ Výroční zpráva Naděje o. s. za rok 2009. Dostupné na <http://www.nadeje.cz/roudnicenadlabem/aktuality/>.

²⁰ Tamtéž.

²¹ Pro důkladnou analýzu viz Ripka, Š. (2009): *Závěrečná zpráva z projektu Výzkum a doporučení pro bytovou politiku zaměřenou na nízkoprahové domácnosti v Roudnici nad Labem*. Praha: Otevřená společnost a Grygar, J. (2009): *Řešení bytové situace Romů v Roudnici nad Labem v letech 1988–2009. Analýza bytových politik ve*

žen žije se svými rodinami v komerčních nájmech v sídlištních bytech, či se přestěhovaly do domácností k, již tak přeplněných, příbuzným. Ostatních dvanáct žen obývá v současnosti prostory domu Naděje (azylové ubytování i holobyty). Jak uvidíme, ženy samotné hodnotí život v azylovém domě jako společenský propad.

V Roudnici nad Labem bylo realizováno několik výzkumů, na jejichž základě vznikly odborné statě a analýzy.²² Genderovou perspektivu v souvislosti s postavením Romů na trhu na práce však neobsahuje žádná z nich. Naší snahou je přispět do probíhající debaty o bariérách zaměstnanosti mnohých romských žen v konkrétním kontextu a poskytnout tak nástroj pro hledání řešení problematiky v této oblasti. Analýza příběhů žen ukazuje na komplexitu problematiky sociálního vyloučení, identifikuje několik existujících bariér a snad i nabízí možný směr alespoň dílčích řešení. Situace některých roudnických romských žen není dozajista situací ojedinělou; v různých podobách se s ní setkáváme nejen v rámci ČR, ale i v evropském kontextu.

Vybrané ženy

Kdo je vlastně Rom? Pojem identita je i přes určitou nejasnost a mnohoznačnost využíván v sociálních vědách i každodenním životě stále častěji. Zdroj běžného používání identity jako odkazu k určitému osobnostnímu rysu – pohlaví, rase, etnicity, národnosti či náboženství, vychází z vývojové psychologie Erika Eriksona, jednoho z prvních teoretiků zabývajících se termínem identita do hloubky. V této studii podporujeme sociálně konstruktivistický pohled na identitu: „*Jedinec se objevuje skrze proces sociální interakce, ne jako relativně fixní koncový produkt, ale jako někdo, kdo je utvářen a přetvářen různými vnějšími faktory a projevy chování, na kterých se podílí. Kdo člověk je, je vždy otevřená otázka s měnící se odpovědí, v závislosti na pozicích, které má jedinec k dispozici v projevech chování a v příbězích, skrze které dáváme smysl našim životům a životům ostatních.*“²³ Dle sociálního konstruktivismu pak ani etnická identita není fixní kategorie, je fluidní a představuje dynamické chápání sebe sama a etnického pozadí. Phinney etnické skupiny definuje jako podskupiny v rámci

vztahu k nájemníkům domů č. p. 1470, 1492 a 1502 na třídě T. G. Masaryka. Praha: Otevřená společnost. Dostupné na <http://www.osops.cz/download/files/analiza-bytova-politika-roudnice.pdf>.

²² Viz kapitola VI. Přehled studií týkající se Roudnice nad Labem v této studii.

²³ Krausz, M. (1993): *Jewish identity*. Edited by D. T. Goldberg, M. Krausz. USA: Temple University. Str. 265.

širšího kontextu, které věří ve společné předky a sdílejí jeden nebo více následujících rysů: kulturu, fenotyp, náboženství, jazyk, rod nebo místo původu.²⁴

Pro tuto studii bylo celkově osloveno dvacet čtyři romských žen (všechny ženy se i jako Romky identifikovaly), ve věku mezi sedmnácti a padesáti třemi lety. Průměrné stáří bylo třicet pět let. Některé ženy byly příbuzensky spjaté. Pouze dvě ženy byly v době realizace rozhovorů bezdětné, ostatní měly v průměru tři děti. Jedna žena má šest dětí, pět žen má pět dětí. Věk dětí těchto žen variuje od předškoláků po dospělé. Čtyři ženy mají pouze dospělé děti. Jedenáct žen má děti předškolního věku, z toho jsou dvě nemluvnata. Jen dvě ženy byly vyučené, ostatní získaly pouze základní vzdělání na škole základní i praktické. Všechny ženy byly v čase výzkumu mimo pracovní trh, buď na mateřské dovolené (sedm žen), nebo v evidenci na úřadě práce (dvanáct žen), dvě ženy byly v invalidním důchodu, jedna žena doma jako pečovatelka, dvě ženy byly bez práce, ale ne v evidenci na úřadu práce. Převážná většina žen nebyla nikdy zaměstnaná; pokud ženy mají partnery, i oni jsou dlouhodobě nezaměstnaní. Společným jmenovatelem mnoha žen je frustrace ze současné situace a deklarace přání lepšího života pro jejich děti, než mají ony samy. Prostředkem k dosažení tohoto cíle je, podle žen, vzdělání, resp. získání výučního listu. Ženy spojuje zadluženost, buď aktuální (několik žen již několik let splácí své dluhy) či zkušenost s ní. Z celého vzorku se pouze dvě ženy jevíly tazatelkám jako neaktivovatelné, odevzdané a pasivní. Jak uvidíme, příběhy zkoumaných žen přináší svědectví o mezigeneračním přenosu vzorů chování, hodnot, o významu středního vzdělání a oslabení přítomnosti a vlivu mužů v některých romských rodinách.

Romské ženy v této studii netvoří něco, co by se dalo označit jako „romská komunita“ (pokud komunitu chápeme jako skupinu spřízněných jedinců, vzájemně se podporujících a sdružujících). I pokud se vzájemně znají, dle jejich slov se nijak nenavštěvují (samozřejmě vyjma žen příbuzensky spřízněných) a nemůžeme v souvislosti s nimi hovořit o něčem jako pocit sounáležitosti, či obecně o homogenní skupině. Naopak, u některých byla v průběhu rozhovoru zřetelná snaha vymezit se vůči stereotypnímu vnímání Romů jako „nepracujících příživníků“ a uniknout tak „házení do jednoho pytle“.²⁵ Pojem „romská komunita“ je často využíván nejen v akademickém světě, ale, z důvodu „zhmotnění problematiky“, i při vytváření politik ze strany samospráv či neziskových organizací.²⁶

²⁴ Phinney, J. (2003): *Ethnic identity and acculturation*. In Chun, K., Orgista, P. B., Martin, G. *Acculturation: Advances in theory, measurements, and applied research*. Washington DC: American Psychological Association, p. 63-81.

²⁵ Deklarovaná nezávislost na ostatních romských ženách nemusí odpovídat každodenní žité realitě, která dozajista přináší mezi ženami určitou míru kontaktu.

²⁶ Viz Grygar, J. (2009): *Řešení bytové situace Romů v Roudnici nad Labem v letech 1988–2009. Analýza bytových politik ve vztahu k nájemníkům domů č. p. 1470, 1492 a 1502 na třídě T. G. Masaryka*. Praha: Otevřená společnost. Dostupné na <http://www.osops.cz/download/files/analiza-bytova-politika-roudnice.pdf>.

Očima výzkumnic se zdá, že co spojuje respondentky této studie, jsou obdobné problémy a geografická blízkost jejich životů.

Ženy na trhu práce v ČR

Postavení žen na trhu práce v České republice není stále dostatečně suverénní a silné a to i přes fakt, že ženy mají deklarované rovné postavení s muži a i přesto, že existuje dostatečná legislativa zakazující diskriminaci z důvodu pohlaví.²⁷ Ženy stále nemají přístup ke stejným výhodám, příležitostem a mocenským pozicím jako muži. Postavení žen na trhu práce v České republice nejvíce ovlivňují přetrvávající genderové stereotypy a představy o rolích žen (a mužů) a diskriminace z důvodu pohlaví, respektive mateřství.

V této kapitole uvádíme shrnutí nejdůležitějších faktů týkajících se postavení žen na pracovním trhu v ČR. Vycházíme ze studie *Ženy a česká společnost* (2010).²⁸ Tato studie je koncipována jako zpráva o hodnocení Pekingské akční platformy²⁹, která mapuje dvanáct oblastí zájmu pro posílení postavení žen, mezi nimiž je i oblast postavení žen na trhu práce.³⁰ Krátké shrnutí vkládáme do této studie z toho důvodu, že postavení romských žen je určeno jednak jejich etnicitou a jednak jejich pohlavím/genderem.

Ženy v České republice tvoří více než polovinu obyvatelstva. Ženy v ČR žijí déle než muži, průměrný věk jejich dožití je 78 let, mužů 72 let.³¹ Ženy v České republice dosahují vyššího vzdělání než muži. Ve věku 25-39 let je procento žen s maturitou 44,7, mužů 32,4.³² V roce 2008 dívky dostudovaly středoškolské vzdělání v nematuritních oborech pouze v 13,1 procentech, na rozdíl od 34,5 procent chlapců.³³ Data za rok 2009 uvádíme v následující tabulce:

²⁷ Zákaz diskriminace je také zmíněn v následujících zákonech Zákonník práce: Zákon č. 262/2006 Sb., Zákon o zaměstnanosti: Zákon č. 435/2004 Sb.; Antidiskriminační zákon: Zákon č. 198/2009 Sb.; a v řadě dalších.

²⁸ *Ženy a česká společnost*. Otevřená společnost o.p.s., Praha: 2010. Dostupné na: http://ec.europa.eu/ceskarepublika/abc/policies/art2377_cs.htm.

²⁹ Pekingská akční platforma byla přijata na 4. světové konferenci o ženách, která se konala 4. -15. září 1995 v Pekingu. Beijing Platform for Action (1995). Dostupné na: <http://www.unifem.org.au/Content%20Pages/Resources/beijing-platform-action>.

³⁰ Pekingská akční platforma definuje dvanáct strategických oblastí, kterými jsou: chudoba žen, vzdělání a přístup k němu, zdraví a zdravotní péče, násilí na ženách, přístup k rozhodovacím pozicím, ženy a ekonomika, institucionální zajištění rovných příležitostí, lidská práva žen, životní prostředí, děti ženského pohlaví.

³¹ Český statistický úřad. Úmrtnostní tabulky. Dostupné z http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/umrtnostni_tabulky.

³² Zdroj: Český statistický úřad. Ženy a muži v letech 2008.

³³ L. Jarkovská (2010): *Ženy a vzdělávání*. In: *Ženy a česká společnost*, s. 18

Skupina oborů KKO	Žáci		Nově přijatí		Absolventi ve šk. roce 2006/07	
	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži
Obory středních škol bez maturitní zkoušky	41 154	77 042	12 345	22 274	14 544	26 834
Techn. vědy a nauky	7 491	53 041	2 505	15 350	2 504	18 403
Zemědělství - lesnictví, veterinární vědy	2 444	6 847	863	1 799	836	2 417
Zdravotnictví, lékařské a farmaceutické vědy	497	57	102	14	218	26
Společenské vědy a nauky, služby .	30 447	16 437	8 753	4 901	10 895	5 811
Vědy a nauky o kultuře, umění	275	660	122	210	91	177

Střední školy s obory bez maturitní zkoušky jsou střední školy s obory, které mají na 5. místě kódu oboru písmeno "D", "J", "E" a "H".

Zdroj: Ústav pro informace ve vzdělávání³⁴

Od roku 2004 dochází k nárůstu počtu uchazeček a úspěšných absolventek rekvalifikačních kurzů³⁵ a to převážně z toho důvodu, že do oblasti rekvalifikace žen jsou investovány finanční dotace z evropského sociálního fondu převážně v programovacích obdobích 2004 – 2006 a 2007 – 2013 a to ve všech oblastech podpory, nejvíce pak v oblasti podpory rovných příležitostí žen a mužů.

Česká republika má dlouhodobě míru zaměstnanosti žen jednu z nejvyšších v Evropě. Tento fakt je dán historickým kontextem. V období Československé socialistické republiky byla zavedena všeobecná pracovní povinnost (neboli plná zaměstnanost)³⁶, která sebou přinášela požadavek na dostatečnou kapacitu institucí, které zajistí celodenní péči o děti ve věku 0-6 let (jesle a školky). Po roce 1989 tak došlo k přirozenému poklesu zaměstnanosti žen a to převážně u těch, které se mohly nově rozhodnout mezi prací, rodinou a délkou své rodičovské dovolené. V reakci na nižší poptávku po jeslích a školkách a převedení těchto služeb pod místní a krajské samosprávy došlo k radikálnímu úbytku zařízení zajišťující celodenní péči o malé děti a v současné době tak ve většině velkých měst nemají dostatečnou kapacitu pro uspokojení poptávky. Nicméně, díky předchozí společenské zkušenosti, je i v současné době Česká republika mezi těmi zeměmi, které již nyní splňují 60 procentní zaměstnanost žen³⁷, což je jeden ze stanovených cílů Lisabonské strategie pro rok 2010.³⁸ Podle

³⁴ Český statistický úřad. Tabulka: 3 - 7. Žáci středních škol v oborech bez maturitní zkoušky podle skupin oborů ve školním roce 2008/09 Dostupné na: <http://czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/kapitola/1413-09-2009-13>.

³⁵ vlastní internetový průzkum o výsledcích výběrových řízení na projekty ESF

³⁶ V Československé socialistické republice neexistovala oficiálně nezaměstnanost, nepracovat znamenalo v letech 1962 – 1989 trestný čin.

³⁷ v ČR je míra zaměstnanosti žen 56,7 procent v roce 2009, míra zaměstnanosti žen je podíl zaměstnaných žen ve věku 15-64 let na populaci žen. Zdroj: Eurostat 2009. Dostupné z <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/>.

studie *Průzkum veřejného mínění o postavení žen na trhu práce* z roku 2003³⁹ stála práce na druhém místě v žebříčku životních hodnot žen. Pro většinu dotazovaných žen byla práce prostředkem pro finanční zajištění rodiny a domácnosti, ve velké míře také nástrojem udržení vlastní nezávislosti.

České ženy jsou častěji zaměstnávány v povoláních, které jsou vnímána jako typicky ženská, např. péče o nemocné (zdravotnictví), výchova (školství, učitelství) a služby (úklidové služby, pohostinství, nižší administrativa), dochází k vertikální segregaci žen a mužů podle oboru. Vertikální segregace žen a mužů s sebou přináší nízké finanční a společenské ohodnocení těchto oborů. Na trhu práce jsou nejvíce ceněny obory technické, jako je IT nebo stavebnictví, ve veřejné správě pak policejní a ozbrojené složky státu.

ODVĚTVÍ ČINNOSTI ZAMĚSTNANÝCH V NH v letech 2008 a 2009

	2008	2009		2008	2009
Muži	2 863,2	2 823,7	Ženy	2 139,3	2 110,5
Zemědělství, lesnictví a rybníkářství	109,5	107,0		49,3	46,8
Těžba a dobývání	48,0	44,7		7,1	7,5
Zpracovatelský průmysl	879,6	804,9		498,9	437,8
Výroba a rozvod elektřiny, plynu, tepla	47,3	46,8		12,8	11,0
Zásob. vodou; činnosti souvis. s odpady	42,0	43,4		10,6	10,3
Stavebnictví	438,7	456,0		42,0	40,7
Velkoobchod a maloob.; opr. mot. vozidel	288,7	297,0		330,5	333,9
Doprava a skladování	244,2	245,4		83,3	85,3
Ubytování, stravování a pohostinství	80,7	81,8		96,2	104,2
Informační a komunikační činnosti	82,5	94,6		35,3	34,6
Peněžnictví a pojišťovnictví	45,0	44,5		70,9	65,9
Činnosti v oblasti nemovitosti	19,6	19,8		20,6	20,8
Profesní, vědecké a technické činnosti	96,4	100,4		98,7	101,4
Administrativní a podpůrné činnosti	67,0	63,2		61,0	54,5
Veřejná správa a obrana; pov. soc. zabezp.	166,9	167,7		150,1	153,5
Vzdělávání	70,3	67,4		213,6	228,2
Zdravotní a sociální péče	59,3	60,5		262,0	265,8
Kulturní, zábavní a rekreační činnosti	40,1	42,0		42,3	41,3
Ostatní činnosti	36,5	34,3		51,9	57,6

Zdroj: Český statistický úřad⁴⁰

Ženy v České republice dosahují na stejných pracovních pozicích jako muži v průměru 75 procent platu muže. Největší rozdíly mezi platem ženy a muže jsou na vyšších manažerských pozicích a na pozicích s povinným vysokoškolským vzděláním, kde plat ženy dosahuje 67 procent platu muže

³⁸ Lisabonská strategie byla odsouhlasena v roce 2000 v Lisabonu na zasedání Evropské rady. Strategie deklaruje cíl pro EU - stát se nejkonzkurenceschopnější světovou ekonomikou. Evropská rada (2000): *Lisabonská strategie*. Dostupné http://ec.europa.eu/ceskarepublika/abc/policies/art2377_cs.htm.

³⁹ Křížková A., Hašková H. (2003): *Průzkum veřejného mínění o postavení žen na trhu práce*. Dostupné na: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/957/zprava.pdf>.

⁴⁰ Zdroj: Český statistický úřad. Dostupné na: [http://czso.cz/csu/2005edicniplan.nsf/t/FE003C64AD/\\$File/ts204a13.pdf](http://czso.cz/csu/2005edicniplan.nsf/t/FE003C64AD/$File/ts204a13.pdf).

(podle údajů statistik z roku 2008).⁴¹ U základního vzdělání je plat ženy na necelých 77 procentech platu muže a u středoškolského vzdělání na úrovni 71 procent platu muže.⁴² Rozdíly v odměňování mají na ženy dopady v průběhu celého jejich života. V první řadě jim nezajišťují takové finanční zázemí, aby mohly žít se svými dětmi v jedno-příjmové domácnosti. Černá ve svém příspěvku⁴³ uvádí, že pokud dojde k rozvodu či rozchodu partnerů v rodině s dětmi (v České republice v roce 2008 končilo rozvodem až 50 procent manželství) dostává se 50 procent žen, v tuto chvíli samoživitelek, do pásma ohrožených chudobou (neúplné domácnosti mají často příjmy pod hranicí 1,5 násobku životního minima).⁴⁴ Uvádí také, že během prvního roku po rozvodu klesá standard „nové“ rodiny až o 75 procent předchozího příjmu rodiny, tedy stavu, kdy rodina žila ze dvou příjmů.

Celoživotní nižší příjmy žen a přerušená kariéra v době mateřství a rodičovství má na ženy dopad v období penze. Ženy v České republice dosahují 80 procent výše důchodů mužů („Gender Pension Gap“).⁴⁵ Výši penze určují výše platu a odpracovaná doba, proto má přerušování kariéry dopad na výpočet penzí.

⁴¹ Zdroj: Český statistický úřad. Ženy a muži v letech 2008.

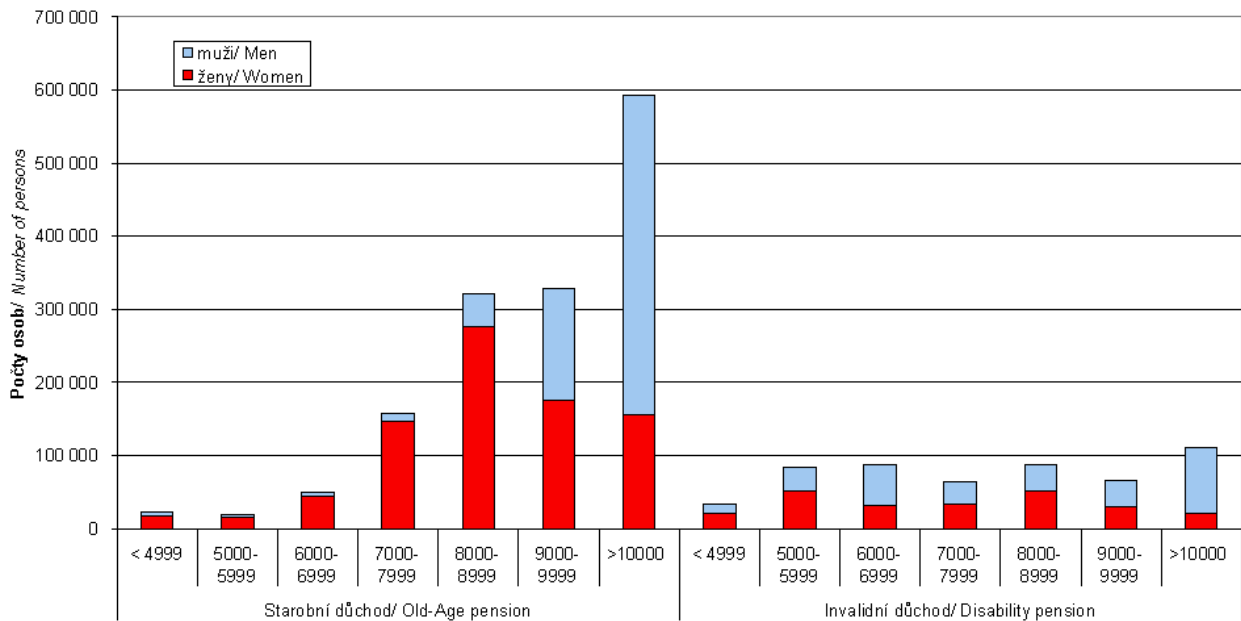
⁴² Zdroj: Český statistický úřad. Ženy a muži v letech 2008.

⁴³ *Ženy a česká společnost* (2010). Dostupné z <http://www.proequality.cz/publikace/publikaceII.html?articleID=350>

⁴⁴ EAPN ČR (*European Anti-Poverty Network*) chudobu definuje jako nepříznivou životní situaci, kterou definuje nedostatečné vzdělání, chybějící zaměstnání nebo domov, nemožnost uspokojení důležitých životních potřeb. V zemích EU je za hranici životního minima považována částka polovina průměrné mzdy v dané zemi. Osoby pohybující se v této oblasti příjmu se pohybují v pásmu ohroženým chudobou.

⁴⁵ M. Lukášová (2009): *Postavení žen v penzi*. Dostupné na: <http://www.osf.cz/download/files/postaveni-zen-v-penzi.pdf>.

**Starobní a invalidní důchodci podle průměrné měsíční výše důchodu
(v Kč), 31.12. 2008 (Zdroj: MPSV ČR)**
*Old-Age- and Disability Pensioners by Average level of Pensions (in CZK),
 31 December 2008 (Source: MLSA CR)*

Zdroj: Český statistický úřad⁴⁶

Ženy obecně jsou na trhu práce oproti mužům také více znevýhodněny, nebo přímo diskriminovány, na základě svého pohlaví. Nejčastějším důvodem diskriminace žen je jejich, ať stávající či očekávané, mateřství a rodičovství. V posledních letech je také častým diskriminačním důvodem žen i jejich věk, ohroženou skupinou žen na trhu práce se stávají i ženy v předdůchodovém věku. V neposlední řadě jsou ženy diskriminovány na základě genderových stereotypů. Všechny důvody diskriminace na základě pohlaví jsou v ČR zakázány, přesto i nadále na trhu práce přetrvávají.

V České republice se rodí v průměru 1,5 dítěte jedné ženě.⁴⁷ Délka mateřské a následně rodičovské dovolené u střední varianty je šest let. Diskriminace z důvodu mateřství/rodičovství je založena v první řadě na vnímání ženy/matky jako osoby, která nese plnou zodpovědnost za své děti. Reálně se očekává, že žena bude více absentovat v zaměstnání z důvodu péče o děti než muž. Tomuto předpokladu nahrává malá kapacita zařízení poskytující celodenní péči pro děti, která je ve většině velkých měst nedostatečná, předpoklad dále podporuje fakt zvyšující se hranice odchodu do důchodu a tím logicky snižující se možná podpora rodiny při hlídání dětí. Tyto technické záležitosti však nemohou být brány v úvahu, pokud diskutujeme nad otevřením dobře placených pozic ženám,

⁴⁶ http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/cr_od_roku_1989#01.

⁴⁷ Zdroj: Český statistický úřad. Dostupné na: <http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/tab/5E00446447>.

například pomocí kvót, protože tato dobře placená místa naopak umožňují ženám zaplatit si potřebnou péči.

Jak bylo řečeno v úvodu, druhým nejčastějším důvodem diskriminace žen na trhu práce jsou genderové stereotypy spojené s tradičním vnímáním postavení ženy ve společnosti a s tím spojenou představou o schopnostech žen a (ne)vhodnosti určitých typů povolání či pracovních pozic pro ženy. Tento předpoklad odsunuje ženy do tradičně žensky vnímaných povolání, která jsou finančně podhodnocena.

Žena v české společnosti je nebo může být diskriminována proto, že a) je žena a jako taková je vhodná pouze pro některé práce nebo některé pracovní pozice; b) je matkou pečující o děti; c) je ve věku, který je vnímán jako rizikové období ženy, tedy příliš mladá (očekávání odchodu na mateřskou/rodičovskou dovolenou) nebo příliš stará – tedy v předdůchodovém věku. Všechny uvedené důvody se samozřejmě mohou vzájemně kombinovat.

V úvodní kapitole jsme nastínily, jaké je postavení českých žen na trhu práce a snažily jsme se uvést aktuální data z různých oblastí relevantních pro tento výzkum. V následujících kapitolách představíme příběhy romských žen z Roudnice nad Labem, které ukazují, s jakými těžkostmi a problémy se potýkají romské ženy, čelící oproti ženám ne-romským dalšímu diskriminačnímu faktoru- svému romství.

Romové a Romky na trhu práce po roce 1989

O vlivu politických, ekonomických a sociálních změn na život mnoha českých Romů po roce 1989 vzniklo za posledních několik let více či méně detailních a komplexních publikací a studií. Proto jen velmi stručně nastíním kořeny současného stavu postavení Romů na trhu práce. Přejít na tržní ekonomiku po roce 1989 znamenal pro Romy v oblasti zaměstnanosti postupně se zhoršující situaci. České podniky byly nově vystaveny nutnosti obstát v konkurenci západních firem a tak se, z důvodu snižování nákladů, stali nízkokvalifikovaní dělníci působící na uměle vytvořených pracovních místech, oběťmi prvních vln masového propouštění. Nedostatečné vzdělání a kvalifikace, vytěsňování nízkokvalifikovaných pracovních sil levnější z řad migrantů a migrantek z východních zemí, změna orientace české ekonomiky ze zemí socialistického bloku na Západ, útlum některých odvětví průmyslové výroby a orientace na služby, diskriminace ze strany zaměstnavatelů i státní správy, politika obcí vedoucí v mnoha případech k segregaci Romů na okrajích měst či částech města s méně kvalitním bytovým fondem a nedostatečnou infrastrukturní vybaveností,

demotivující aspekt štědré sociální podpory a mnohdy i nízká motivace ze strany Romů zaměstnání za nízký plat hledat a udržet, to vše jsou faktory, které přispívají k současné kritické situaci mnohých Romů v České republice. Znevýhodnění Romové jsou tak vytlačováni na sekundární trh práce, kde dostanou nestabilní pracovní příležitosti často bez pracovního kontraktu.

Výzkum Světové banky ve městech a obcích se sociálně vyloučenými lokalitami *Šance na zlepšení zaměstnanosti Romů* z roku 2008 dokládá, že pouhých 39 procent Romů v produktivním věku mělo zaměstnání ve srovnání s celostátním průměrem, kde mělo zaměstnání 66 procent ekonomicky aktivních obyvatel; dalších 12 procent Romů mělo pouze příležitostná zaměstnání.⁴⁸

Ukazatele postavení na pracovním trhu: Romové^{a)} oproti celostátnímu průměru

	Míra nezaměstnanosti		Poměrná účast v pracovních silách		Poměr zaměstnanosti k počtu obyvatel	
	Romové	ČR	Romové	ČR	Romové	ČR
Populace v produktivním věku b)	11,7	5,4	44,2	69,9	39,1	66,1
<i>Pohlaví</i>						
Muži	10,3	4,3	61,3	78,1	55,0	74,8
Ženy	14,0	6,8	30,5	61,5	26,3	57,3
<i>Věk</i>						
15 – 24 (mládež)	24,7	10,7	42,4	31,9	31,9	28,5
25 – 54 (nejproduktivnější věk)	7,8	4,8	44,2	87,8	40,7	83,5
55 – 64 (starší)	15,2	4,6	50,0	48,2	42,4	46,0

a) Romové ve vyloučených komunitách, které spadají do rámce Šetření romských pracovních sil v roce 2008.

b) 15 – 64

Poznámka: údaje za ČR jsou z roku 2007, údaje o Romech z května 2008.

Zdroj: Šetření romských pracovních sil 2008 a Eurostat; výpočty zaměstnanců Banky.⁴⁹

⁴⁸ Úřad vlády ČR a Světová banka (2008): *Česká republika – Šance na zlepšení zaměstnanosti Romů*. Dostupné na http://siteresources.worldbank.org/ECAEXT/Resources/258598-1224622402506/CZ_Roma_Employment_Full_Report_in_Czech.pdf.

⁴⁹ Úřad vlády ČR a Světová banka (2008): *Česká republika – Šance na zlepšení zaměstnanosti Romů*. Str. 9.

Snižování životní úrovně mnoha romských rodin se odráží ve vnitřním uspořádání jejich rodin, resp., což je dílčím tématem této studie, v pozici žen. Neutěšenou situaci velkého počtu dlouhodobě nezaměstnaných romských žen však nelze vysvětlovat pouze obvyklým tradičním postavením romské ženy (tj. ženy v domácnosti). Jednou z opomíjených oblastí týkající se zranitelnosti romských žen, jsou mocenské vztahy v rodině, které ovlivňují distribuci příjmů a zdrojů, a vedou často k nerovné moci mužů a žen v rodině. Fenoménu tzv. chudoby uvnitř domácností (intra-household poverty) nebyla ani v rámci post-komunistických zemí zatím věnována přílišná pozornost.

Nejen rodinná rovnováha v oblasti ekonomického zajištění si žádá participaci žen na pracovním trhu. Jak uvidíme, i když centrální linií ve vyprávění žen zůstávají děti, u mnoha z nich se objevuje i touha po seberealizaci a určité nezávislosti. Romské ženy naší studie se v porovnání s ostatní společností setkávají s podstatnými omezeními. Podíl romských žen v pracovní síle je ve srovnání s celkovým podílem českých žen poloviční: 31 procento oproti 62 procentům.⁵⁰

Ekonomická situace romských žen není dostatečně probádána ani mimo Českou republiku.⁵¹ United Nations Development Program v roce 2006 realizoval kvantitativní šetření zaměřené na postavení Romů a Romek v několika evropských zemích (Česká republika zahrnuta nebyla). Srovnávací studie obsahuje mnoho statistických dat týkající se socioekonomické situace (míry chudoby) evropských Romů, zaměstnanosti, vzdělání a přístupu ke zdravotní péči. Jako jedna z mála si všímá i rozdílů mezi romskými muži a ženami. Život romských žen ve zkoumaných evropských zemích si je podobný v několika aspektech, např. u romských žen je typická vyšší porodnost než u většinové společnosti, nižší vzdělání než u žen většinové populace i než u romských mužů, vyšší míra nezaměstnanosti než u ne-romských žen i než u Romů mužů.⁵² Vzdělanostní rozdíl mezi Romy a Romkami zasahuje všechny úrovně vzdělání a postupem času dochází k jeho kontinuálnímu prohlubování. Autoři studie nabízejí částečné vysvětlení, které může spočívat ve faktu, že statisticky méně žen než mužů se ke studiu hlásí, a to již od základní školy (celoevropský průměr udává, že na základní školy nastupují pouze 52 procenta romských dívek, v porovnání s 61 procentem chlapců). Tři čtvrtiny romských žen nedokončí základní vzdělání (ve srovnání s jednou ženou z pěti z ostatní společnosti). Mezi důvody malé účasti dívek patří brzké manželství, těhotenství, práce dívek v domácnostech. 32 procenta romských žen jsou negramotné v porovnání s 22 procenty romských mužů a s jednou ženou z dvaceti z majoritní společnosti. Obecně genderové dimenze v otázkách zkoumání vzdělávání Romů stojí spíše v pozadí

⁵⁰ Tamtéž.

⁵¹ European parliament: Policy Department Citizens' Rights and Constitutional Affairs (2006): *Economic aspects of the condition of Roma women*. Dostupné na <http://www.europarl.europa.eu/activities/committees/studies/download.do?language=en&file=27951#search=%20roma%20>.

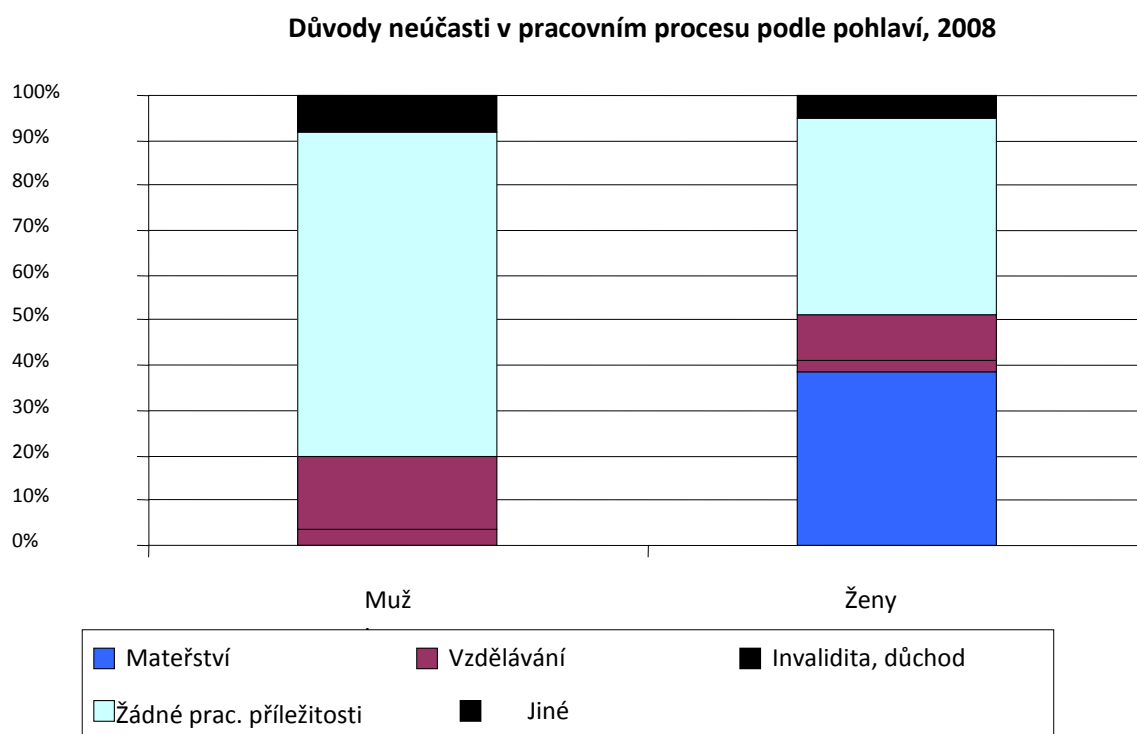
⁵² UNDP Regional Bureau for Europe and the CIS (2006) „*At risk: Roma and the displaced in southeast Europe*“. Dostupné na <http://europeandcis.undp.org/home/show/A3C29ADB-F203-1EE9-BB0A277C80C5F9F2>.

zájmu výzkumníků, stejně tak chybí důraz na rovné příležitosti ve vzdělávání pro romské dívky a chlapce. V tomto kontextu bychom však rády zmínily, že ženy zahrnuté do této studie nijak explicitně při hodnocení významu vzdělání pro dívky a chlapce nerozlišovaly.

Zpráva Evropského parlamentu z roku 2006 *Ekonomické aspekty situace romských žen*⁵³ upozorňuje na tři významné aspekty týkající se zaměstnanosti romských žen v Evropě:

- a. nezaměstnanost romských žen je vyšší než nezaměstnanost ostatní populace;
- b. romské ženy jsou diskriminované při najímání, pracovním růstu (povýšení) i ve výšce mezd;
- c. romské ženy mají nižší platy než ostatní populace.

Důvody deklarované neúčasti romských mužů a žen na oficiálním trhu práce:

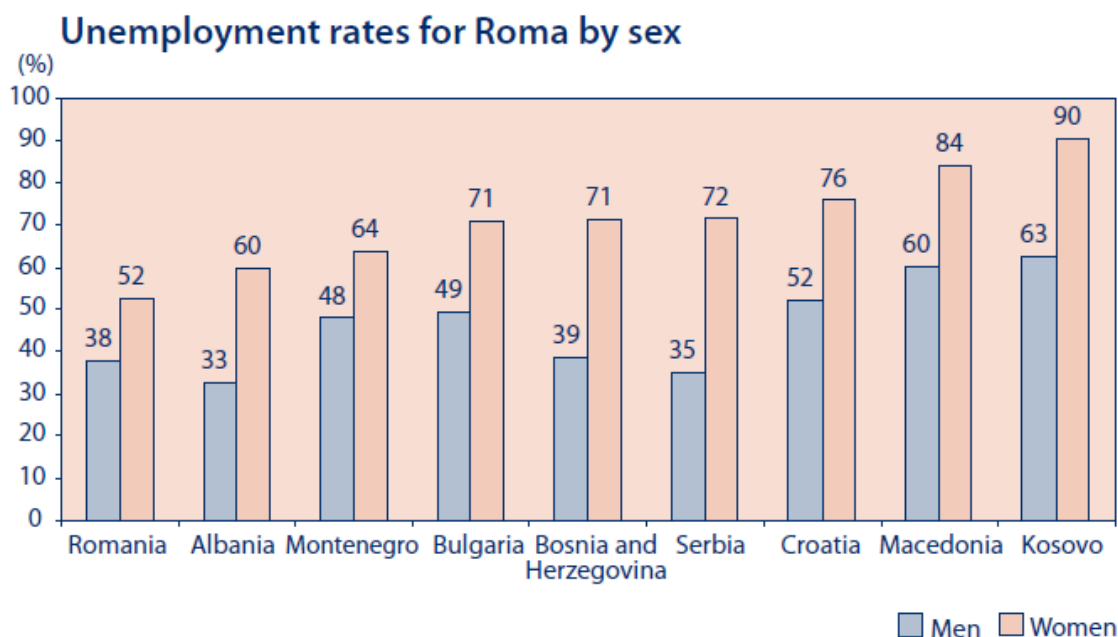

Zdroj: Šetření pracovních sil u vyloučených Romů 2008; výpočty zaměstnanců Světové banky⁵⁴.

⁵³ European parliament: Policy Department Citizens' Rights and Constitutional Affairs (2006) „*Economic aspects of the condition of Roma women*“. Dostupné na <http://www.europarl.europa.eu/activities/committees/studies/download.do?language=en&file=27951#search=%20roma%20>

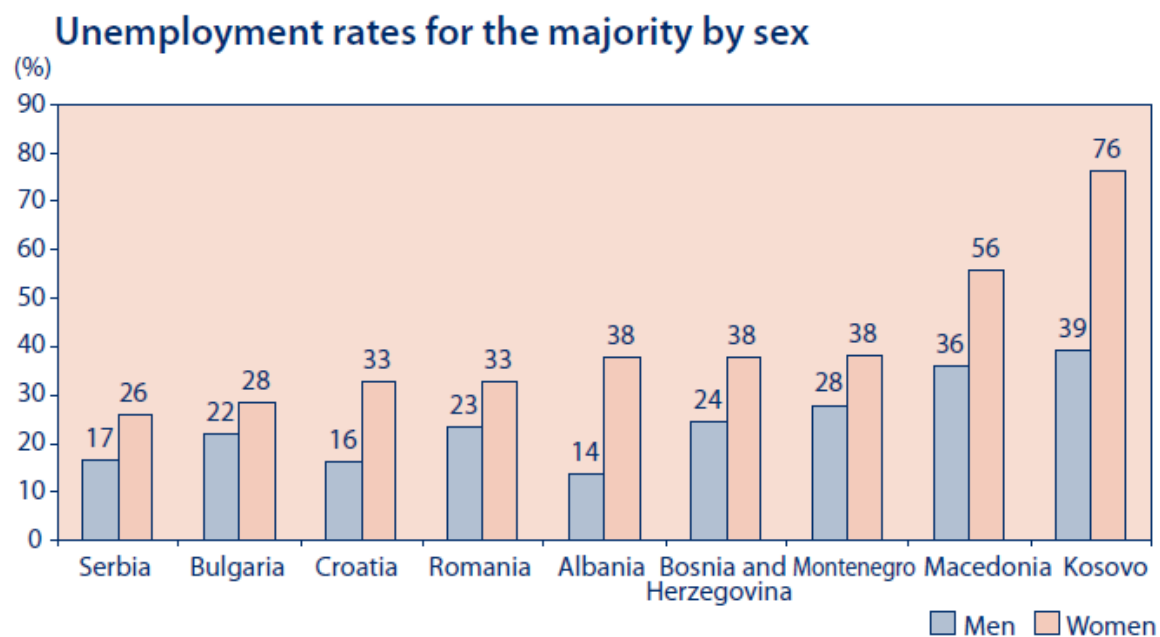
⁵⁴ Úřad vlády ČR a Světová banka (2008): *Česká republika – Šance na zlepšení zaměstnanosti Romů*.

Srovnání míry nezaměstnanosti romských mužů a romských žen ve vybraných evropských zemích:

Zdroj: UNDP

Srovnání míry nezaměstnanosti ne-romských mužů a žen ve vybraných evropských zemích:

Zdroj: UNDP

Podmínky na trhu práce po roce 1990 kladou vysoké požadavky na přizpůsobivost („flexibilitu“) jedinců, což vytváří tlak nejen v oblasti zaměstnání, ale i v rámci uspořádání rodiny. Nové požadavky pracovního trhu na jedince přinášejí rizika především pro ty, jejichž adaptační potenciál je nějakým

způsobem omezen. Mezi tyto rizikové skupiny patří např. nízkokvalifikovaní pracovníci, lidé se základním vzděláním, etnické menšiny, cizinci, ženy s dětmi, starší ženy, handicapovaní, atd. Nejisté postavení na trhu práce přispívá k narůstající nestabilitě rodin. Sirovátka konstatuje⁵⁵, že potřeba sladění pracovního a rodinného života má několik významných aspektů: „jde o občanská práva, tedy o podporu rovných šancí v přístupu žen na trh práce a ke společenskému uplatnění, jde o ekonomický efekt – o vysokou pracovní participaci žen, jde o „demografický“ efekt – o vysokou úroveň fertility a v neposlední řadě jde též o sociální efekt – o eliminaci rizika chudoby dětí a prevenci sociální exkluze“.

ČR obecně se potýká s problémem dlouhodobé nezaměstnanosti, jejíž podíl v ČR narůstá zejména od roku 1999.⁵⁶ V roce 1996 byl podíl dlouhodobé nezaměstnanosti na celkové nezaměstnanosti 28,2 procenta, v roce 2006 pak dosahoval dlouhodobého maxima 55,2 procenta. V roce 2009 míra dlouhodobé nezaměstnanosti mírně poklesla na 23 procent z celkové nezaměstnanosti.⁵⁷ Dlouhodobou nezaměstnaností jsou zasaženy více ženy než muži (ženy tvoří zhruba dvě třetiny z celkového podílu dlouhodobě nezaměstnaných).⁵⁸

⁵⁵ Sirovátka, T. (2004): *“Family Policy in the Czech Republic after 1989: from gendered and enforced de familialism to gendered and implicit familialism.”* In Mareš, P. et al. *Society, Reproduction and Contemporary Challenges*. Brno: Barrister & Principal publishing. Str. 54.

⁵⁶ Zdroj: Český statistický úřad. Dostupné na [http://www.czso.cz/csu/2010edicniplan.nsf/t/7A00483BA2/\\$File/310310146.pdf](http://www.czso.cz/csu/2010edicniplan.nsf/t/7A00483BA2/$File/310310146.pdf).

⁵⁷ Zdroj: Český statistický úřad. Dostupné na <http://www.czso.cz/csu/2010edicniplan.nsf/tab/3E00222F5A>.

⁵⁸ Zdroj: Český statistický úřad. Dostupné na [http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/t/E4003C2E31/\\$File/1413094425.pdf](http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/t/E4003C2E31/$File/1413094425.pdf).

II. Vybrané příběhy romských žen⁵⁹

Na příkladech tří příběhů konkrétních romských žen chceme ilustrovat komplexitu problémů, se kterými se ženy potýkají, i tři různé přístupy při hledání řešení komplikované životní situace a různé formy snahy o změnu. První žena, Anna, svým chováním představuje silně motivovanou ženu, aktivně se snažící získat kvalifikaci, další vzdělání a konečně i zaměstnání. Žena druhá, Alžběta, působí jako značně demotivovaná, odevzdaná a netečná. Příběh Radky je příběhem emancipované ženy, která, jako snad jediná ze všech dvaceti čtyř žen, označila jako svou motivaci pro zapojení do pracovního trhu touhu po seberealizaci.

Anna

Čtyřicetiletá Anna léta žila na Třídě T. G. M., odkud se po odprodeji domu musela vystěhovat. Již rok a půl žije v holobytu Naděje o. s. se svými třemi dětmi (14, 13 a téměř 6 roků). Anna je samoživitelka. S otcem svých prvních dvou dětí nežije již léta. Poslední Annin partner, se kterým má třetí dítě, je již téměř druhým rokem ve výkonu trestu za neplacení alimentů z předchozího vztahu. Anna své samoty nelituje, ba naopak. Obává se toho, až přítele na jaře propustí. Dle jejích vlastních slov se dokázala osamostatnit a spolehnout se sama na sebe natolik, že již nadále nechce, aby jí do jejích znovu nabytých schopností kdokoli zasahoval. Anna se v posledním měsíci potýkala s těžkou bytovou situací. Nebýt pomoci její vlastní široké rodiny, ocitla by se na ulici. Bytovou situaci řeší i nadále a v současné době žádá o přidělení bytu od města. Anna je velmi starostlivou matkou, která, podle vlastních slov, dbá i o vzdělání svých dětí. Po dokončení základní školy se Anna přihlásila na obor cukrářka, ale po několika měsících jej ukončila z toho důvodu, že ji tamější kolektiv jako Romku nepřijímal a ona to následně špatně psychicky nesla. V současné době toho lituje, ale nikterak nezahálí a snaží se ztracené vzdělání znovu nabýt. Před rokem úspěšně absolvovala kurz sanitářky, z kterého byla zcela nadšená. Anna má silný zdravotní hendikep – problémy s páteří, se kterými se potýká již sedmý měsíc. Anna je v současné době na nemocenské a její lékařka jí dokonce chce navrhnout invalidní důchod. Anna tak nemůže vykonávat fyzicky náročnou práci sanitářky. Anna však i nadále neztrácí naději a doufá, že by se do budoucna mohla se svým oborem uplatnit alespoň jako pomocná sestra na dětském oddělení. Před týden se navíc sama přihlásila na další rekvalifikační kurz, který jí úřad práce nabídl, a sice práci s počítači. Anna je stále otevřená i dalším možnostem. Nejvíce by si přála vyučit se kadeřnicí, k čemuž by potřebovala zejména zázemí pro děti. Finanční podporu má

⁵⁹ Sestaveno ze zápisů tazatelky Ivany Vránkové.

ve své vlastní rodině. Podnikání by se obávala („nemám na to hlavu“); cítila by se jistěji spolu s někým dalším, nejraději se svými sourozenci, kteří by ji po jejím boku dodali náležitou jistotu a odvahu. Anna se vymezuje vůči ostatním roudnickým Romům, se kterými se odmítá sdružovat. Anna se při neúspěšném hledání práce pravidelně setkává jednak s rasovou diskriminací, a jednak s odmítavým přístupem z toho důvodu, že je samoživitelka a má tři děti:

„Když jsem se ptala v Johnsonu⁶⁰ na to šití tam, tak koukali na ty děti, jak říkám já, že by koukali na to, že bych víc byla doma s těma dětma, a hlavně koukali na to, že jsem sama, samoživitelka. Voni na to lépe koukaj, když máte přítele u sebe nebo manžela, že jsou dva na to.“

Alžběta

Alžbětě je dvacet sedm let. Má pět nemanželských dětí (8, 6, 4, 2 roky a 1, 5 měsíce). I když Alžběta na otázku, zda je pro ni důležité, aby její děti získaly vzdělání, odpověděla kladně, školní výsledky a Alžbětina podpora jejich vzdělávání tomu neodpovídají (nejstarší dcera propadá, mladší nechodí do školky, což však není výjimkou). Alžběta spolu se svými dětmi a nynějším partnerem, který je nezaměstnaný a vyřazený z evidence úřadu práce, již zhruba dva roky obývá místnost v azylovém domě, kde žije i valná část její rodiny (pochází z 8 sourozenců, matka je vdova), potýkající se s velmi podobnými životními problémy jako ona. Alžběta v 17 letech dokončila základní školu praktickou a dále nepokračovala, protože, dle jejích slov, jednoduše nechtěla a v současnosti toho ani nelituje. Po škole Alžběta asi půl roku strávila v evidenci na úřadu práce (její hledání zaměstnání bylo neúspěšné) a od té doby je stále na mateřské dovolené. Alžběta je v tíživé finanční situaci a má velké dluhy na nájemném. Plány do budoucna Alžběta nemá. Po mateřské by byla ochotna nastoupit do práce. O jaký druh práce by mělo jít, však představu nemá – nakonec si vybírá „asi to vaření doma“.

Radka

Radce je třicet let a pochází z Roudnice, kde žije i jejích zbylých šest sourozenců, matka a otčím (vlastní otec jí zemřel, když byla malá). Radka má jako jediná z rodiny šest dětí (12, 11, 8, 6, 4 a 3 roky) a v momentální době se také jako jediná ocitá dle jejích vlastních slov v životní krizi. Před

⁶⁰ Společnost Johnson Controls v Roudnici nad Labem hledá šičky oděvů; dvě ženy v podniku zkoušely pracovat, byly přijaté, ale v zaměstnání se neudržely. Dle jejích slov na ně byly stroje „příliš rychlé“.

několika měsíci se spolu s dětmi a druhem museli vystěhovat z bytu její tchýně na Třídě T. G. M. Radka s rodinou zaplatila dluh na nájemném ve výši 16 tisíc korun, přesto ale museli byt opustit. V současnosti tak čtrnáctým dnem v osmi lidech (ona, děti a partner) obývá „holo-místnost“ v ubytovně. Zbytek rodiny je na tom momentálně ekonomicky lépe než Radka, a tak Radce finančně i jinak (např. hlídáním dětí) pomáhají, jak se dá. Radčina matka a sestra absolvovaly rekvalifikační kurz na sanitářku, díky čemuž získaly i slušné pracovní místo. Otčím pracuje léta jako kuchař. Radčin druh je momentálně hlášen v evidenci úřadu práce, ale snaží se vydělávat alespoň na nejrůznějších brigádách. Sama Radka velmi lituje toho, že nedokončila střední odborné učiliště. K výučního listu v oboru cukrářka ji chyběly pouhé tři měsíce. Školu předčasně ukončila kvůli těhotenství. V současné době Radka touží následovat vzor matky a sestry a absolvovat také rekvalifikační kurz sanitářka. Stejně jako sestře a matce by se i jí líbilo starat se o nemocné. Ze všeho nejradši by ovšem vařila. Na samotné podnikání se však necítí. Největším hendikepem jsou pro ni děti. Kvůli škole nebo práci by pro svůj vlastní klid pro ně potřebovala kvalitní zázemí. Nejstarší tři děti jsou sice samostatné (dokonce mají i dobré výsledky ve škole), mladší děti jsou však na ní závislé. Radce by se líbilo mít například vlastní kavárnu, cítila by se však jistěji, kdyby spolupracovala s někým zkušeným a dobře informovaným, respektive pod dohledem zkušeného pracovníka. Sama by to údajně „nezvládla, nerozuměla by tomu“. Podobného projektu by se chtěla zúčastnit se sestrou. Pro Radku je v současnosti prioritou se především co nejdříve odstěhovat z ubytovny a začít tak znovu „normálně“ žít. Po mateřské by si však přála jít buď studovat, nebo pracovat, ale hlavně se tím tak i po letech odreagovat a mít tak čas sama na sebe. Přestože byla Radka na mateřské nonstop od roku 1998, jednou si pro přivýdělek sehnala brigádu sběru ovoce. Práce se nebojí, její zaměstnání je podmíněné spolehlivým umístěním pro děti a přestěhování se do „důstojnějšího“ a bezpečnějšího obydlí.

III. Zjištění

Rodina

Z dotazovaných žen dvě nejmladší v současnosti nemají děti, jedna z nich byla v době realizace rozhovoru těhotná se svým prvním dítětem. V průměru má jedna žena tři děti, jejichž věk variuje od předškoláků po dospělé, z nichž mnozí již mají vlastní rodiny. Téma dětí bylo ve vyprávěních žen jedno z nejaktuálnějších. Většina dětí školního věku navštěvovala základní školu praktickou. Výjimkou mezi všemi potomky byla dcera ženy (jež sama byla vyučená), která studuje VOŠ sociálně právní v Brně. I přesto, že všechny ženy zdůrazňovaly význam vzdělání pro lepší život jejich dětí, většina starších dětí dosáhla jen základního vzdělání a není vyučena. Dva dospělí synové jsou ve výkonu trestu – jejich rodiny je podle slov žen podporují a zasílají jim pravidelné finanční obnosy. To se pro rodinu, kde není ani jeden člen zaměstnán, ukazuje jako zásadní finanční břímě. V současnosti jsou ženy buď na mateřské dovolené, v evidenci úřadu práce, dvě ženy jsou nezaměstnané a mimo evidenci úřadu práce.

Pět žen není vdaných, dvě jsou v procesu rozchodu či rozvodu. Devět partnerů žen je dlouhodobě nezaměstnaných. Tři muži pracují (ženy ale neupřesnily, co jejich muži dělají; je možné, že se nepodílí na oficiálním trhu práce, ale jedná se o „práci načerno“). Nejvyšší dosažené vzdělání u většiny partnerů žen byla ukončená docházka základní školy.

Rozhovory se ženami upozornily na problém romských mužů ve výkonu trestu a dopad věznění na romské rodiny. Čtyři muži (a dva zmínění synové) jsou v současné době ve výkonu trestu. Vysoký podíl romských mužů ve výkonu trestu má zásadní vliv na dynamiku romských rodin. Nepřítomnost těchto mužů v každodenním životě rodiny má negativní dopad v tom smyslu, že chybí mužský vzor i partner pro přispívání do finančního rozpočtu rodiny, ale zvláště negativně se odráží na generaci mladých Romů.⁶¹ Nesmíme opomenout fakt, že už i tak malá šance romských mužů nalézt

⁶¹ U mnoha minoritních skupin v USA bylo ukázáno, že zkušenost z vězení je mnohdy vnímaná jako určitá vstupní brána do dospělosti a jako přirozená součást světa a osobní zkušenosti. Příklad Afro-Američanů viz např. Kolektiv autorů (2007): *African American Males and the Incarceration Problem* http://www.sagepub.com/upm-data/14873_Chapter9.pdf; Miller J. G. (1997): *Search and Destroy: African-American Males in the Criminal Justice System*. Cambridge University Press, US. U romské populace zatím bohužel výzkum vedený tímto směrem chybí.

⁶¹ Meva a. s. – strojírenská společnost.

zaměstnání, se záznamem v trestním rejstříku ještě zmenšuje. Muž ve výkonu trestu představuje pro ženu břímě v momentu, kdy ve vězení je i po jeho návratu.

U většiny z žen, se kterými jsme vedly rozhovory, a to i u těch, které partnery mají, je v jejich vyprávěních markantní nepřítomnost mužů v každodenním životě. Z rozhovorů však také vyplynulo, že několik žen žije ve fungujícím manželství či partnerství, s mužem, který, i když se sám nachází v těžké životní situaci, je rodině oporou. Jak bylo řečeno, čtyři muži jsou ve výkonu trestu, dva jezdí za prací mimo Roudnici nad Labem a přijíždí za rodinou na víkendy, osm žen je samoživitelkami bez partnera, devět partnerů je hlášených na úřadě práce, jeden byl z evidence ÚP vyřazen. Za povšimnutí rozhodně stojí, že deset matek zpovídaných žen jsou vdovy (těmto ženám je mezi 50 – 60 lety).

Mezigenerační předávání rolí mužů a žen v romských rodinách je narušeno nepřítomností mužů i ztrátou jejich pozic „živitelů“ v rodinách. Mnohé z dotazovaných žen jsou nuceny převzít povinnosti, které tradičně patřily mužům a muži se s novým postavením těžko vyrovnávají. Sociopatologické jevy jsou pak často doprovodným rysem porušení rovnováhy rozložení sil uvnitř rodin (alkoholismus, domácí násilí, apod.). Šance mužů na uplatnění na pracovním trhu po návratu z vězení jsou opět o stupeň snižené, majíc za následek větší zatížení žen. To jsou další z procesů vedoucích k prohlubování sociálního vylučování těchto rodin.

V několika variacích se ve vyprávěních žen objevily *babičky*. Několik zpovídaných žen již je babičkami, z nichž některé mají svá vnoučata v péči. Tento model se objevil také v převrácené verzi (ženy poslaly své děti žít k prarodičům). Mnoho z žen ale také u prarodičů vyrostlo. Důvody těchto rodinných uspořádání byly jednak osobního rázu (např. rodinné neshody, zdravotní stav, drogová závislost), ale i ekonomického (nemožnost finančně rodinu „utáhnout“; jedna žena z tohoto důvodu dala dítě k adopci).

Všichni rodiče zkoumaných žen, dle slov samotných žen, ukončili základní školy nebo zvláštní školy. Ani jeden rodič nedosáhl na vyšší vzdělání (SŠ, VŠ).⁶² Na současné (ne)zaměstnanosti rodičů se podepsaly především politické a ekonomické změny 90. let. V průběhu socialismu byli muži zaměstnaní na dělnických pozicích ve státních podnicích jako Agrostroj či Meva⁶³; ženy – matky byly buď v domácnosti, nebo také zaměstnány ve státních podnicích na nízkokvalifikovaných pozicích. Za pozornost stojí, že v té době byla pouze jedna matka samoživitelka. V současnosti je většina mužů – otců v evidenci na úřadě práce (dlouhodobě), jeden muž byl z evidence ÚP vyřazen, nebo, jak bylo řečeno, již nežijí. Většina žen – matek j v evidenci úřadu práce, dvě pracují (pohostinství, sanitářka) a

⁶² Otázce vzdělání se věnujeme dále v této studii.

jedna je v důchodu. Zaznamenaly jsme, že v azylovém domě Naděje o. s. se mnohdy ocitly i celé rodiny (resp. dcera a matka).

Mnohokrát bylo v souvislosti se sociálně slabšími rodinami poukázáno na přímý vliv širší rodiny na úspěch jedince. Svými nároky na jednotlivé členy rodiny snižuje širší rodina jejich motivaci nastoupit do zaměstnání, omezuje do určité míry autonomii jejich rozhodnutí a po praktické stránce tak limitují možnosti jedinců zařadit se do většinové společnosti. Širší rodina považuje za samozřejmé, že s nimi v případě finančních problémů příbuzný, který má finanční příjem, podělí (a naopak). Ten tím ztrácí motivaci pracovat (zatímco on sám dochází do zaměstnání, ostatní členové nepracují, ale výsledný zisk se distribuuje i mezi ostatní). Odpovědnost za širší rodinu a kolektivní sdílení osudů členů vzdálené rodiny jsou jedním z rysů, které odlišují české romské rodiny od rodin většinových.⁶⁴ Všechny zpovídané ženy pochází z početných rodin a většina z nich potvrdila, že v momentech životní krize představuje širší rodina jakýsi záchranný kruh, ať se jedná o finanční pomoc či poskytnutí dočasného ubytování.

Vzdělání a pracovní zkušenosti

Pouze dvě ženy jsou vyučené (tkadleny), ostatní mají ukončenou základní docházku (včetně škol zvláštních, dnes praktických). Některé ženy vyřkly přání si odborné učiliště dodělat; pouze jedna přání aktivně plní a nastupuje v září po přerušeném studiu (těhotenství) zpět na učiliště (bude opakovat poslední ročník oboru kuchař-číšník). Ženy věří, že s výučním listem se jim podaří lépe najít zaměstnání. Většina ze zpovídaných žen na některé učiliště nastoupila (ani jedna se nehlásila na střední školu s maturitou), ale během několika málo měsíců je opustila. Důvodem jejich předčasných odchodů bylo v několika případech těhotenství, několik žen zmínilo rasismus a diskriminaci ze strany spolužáků i učitelů, nebo konstatovaly špatnou volbu oboru (pečovatelky v domově důchodců). Několik z nich také komentovalo absenci podpory pro udržení se na škole ze strany rodičů. Po předčasném ukončení školní docházky buď ženy rovnou nastoupily na mateřskou dovolenou, zapsaly se do evidence nezaměstnaných na úřad práce (čímž jim vznikl nárok na dávky životního minima) nebo (což se ovšem týká minima žen) mají krátkou pracovní zkušenost z bývalých státních podniků Butonka či Meva.

⁶⁴ Je však důležité poznamenat, že kolektivní vztahování širší rodiny na život jedince není specifikem romských rodin; podobné formy vztahů a sociálních sítí nalezneme u rodin z mnoha rozdílných sociokulturních prostředí, které však spojuje fakt dlouhodobé ekonomické tíživé životní situace.

Význam vzdělání pro uplatnění Romů na českém trhu práce se zdá zásadní, nicméně mnohé průzkumy ukazují, že u nastupujících generací, až na výjimky, nedochází ke zvyšování jejich vzdělanostní úrovně.⁶⁵ Ve srovnání se svými rodiči si ani ženy v našem výzkumu nepolepšily. Je však důležité říct, že z námi realizovaných rozhovorů můžeme jen těžko usuzovat, zda výroky žen týkající se dosaženého vzdělání jejich rodičů, opravdu odpovídají realitě. Lépe již můžeme tuto teorii posoudit, když se podíváme na situaci dětí žen, z nichž většina není vyučena ani zaměstnaná. Dotazované ženy znají osobně pouze dva Romy, kteří dokončili středoškolské vzdělání a získali maturitu. I ti jsou ale v současnosti nezaměstnaní. To je jasně demotivující faktor pro další vzdělávání žen. Tato zkušenost také ukazuje, že představa, podle které vzdělání zásadně ovlivňuje postavení Romů na trhu práce a je rozhodujícím faktorem v jejich úspěšnosti, má své limity. Do hry vstupují i další faktory, lidský a sociální kapitál, diskriminace, atd. Sociální kapitál a sítě romských žen zahrnutých do tohoto výzkumu směřují do jejich vlastních nukleárních rodin a širšího příbuzenstva. Jedná se o prostředí, které se vyznačuje vysokou mírou nezaměstnanosti a kumulací sociopatologických jevů. Sociální kontakty žen jsou omezené na příbuzné nacházející se mnohdy v podobné životní situaci. Jejich pracovní aktivity jsou pak vázány téměř výlučně na neformální trh práce. Dalším faktorem je to, že ženy nezačaly svou pracovní kariéru ve stejné době jako majoritní společnost, neměly možnost rozvíjet své schopnosti, získávat zkušenosti, budovat si profesní návyky a ambice a kontakty.

V této souvislosti bychom rády upozornily, že vedle přehlížení genderové segmentace ve vzdělání, není v současných diskuzích dostatek pozornosti věnován významu středního školství pro zlepšení šancí romských dětí i mládeže.⁶⁶ Pro oba problémové okruhy chybí specificky zacílené výzkumy, které by poskytly komplexnější data.

Současná situace

V současnosti je pět žen na mateřské dovolené. Jedna žena se věnuje „péči o blízkou osobu“ (ošetřovatelka své babičky). Zbytek, sedmáct žen, je dlouhodobě nezaměstnaných; ovšem, podle vlastních slov, si aktivně hledají práci (dochází do podniků na doporučenky ÚP, absolvují rekvalifikační

⁶⁵ Např. UNDP Regional Bureau for Europe and the CIS (2006): *At risk: Roma and the displaced in southeast Europe*. Dostupné na <http://europeandcis.undp.org/home/show/A3C29ADB-F203-1EE9-BB0A277C80C5F9F2>; Úřad vlády ČR a Světová banka (2008): *Česká republika – Šance na zlepšení zaměstnanosti Romů*. Dostupné na http://siteresources.worldbank.org/ECAEXT/Resources/258598-1224622402506/CZ_Roma_Employment_Full_Report_in_Czech.pdf.

⁶⁶ Zde výjimku představuje v současnosti probíhající pilotní výzkum společnosti GAC *Přechod romských dětí ze sociálně znevýhodněného prostředí ze základních na střední školy*.

kurzy, některé se sociální pracovníci Naděje o. s. hledají nabídky zaměstnání na internetu či obvolávají potenciální zaměstnavatele). Jak jsme ukázaly výše, ČR obecně se potýká s problémem dlouhodobé nezaměstnanosti, kterým jsou navíc, jak bylo řečeno, postiženy více ženy než muži.

Několik žen konstatovalo, že chodí na brigády, většinou se jedná o sezonní sběr ovoce. Zde je důležité poznamenat, že oproti mužům mají v této oblasti ženy určitou nevýhodu. Nabídka černého trhu práce je zaměřena především na práce, které jsou vnímány jako mužské. To znamená především práce související s fyzickým výkonem, např. stavební a kopáčské práce. V tomto ohledu mají ženy omezené možnosti, chodí většinou uklízet nebo, jako ženy v tomto výzkumu, na sběr ovoce.

Ženy ve svých vyprávěních při popisu každodenních aktivit kladly největší důraz na zajištění dětí; dále na vyřešení problémů spojených s neuspokojivým bydlením; a na třetím místě stála práce. Posloupnost těchto priorit se zdá v celkovém kontextu logická. Většina těchto žen se nachází ve velmi těžké životní situaci. Ženy samy sebe popisovaly jako ty, které zastávají všechny domácí povinnosti – ekonomické vedení rodin, komunikace a vyjednávání s úřady. V domácnostech jim často pomáhají dcery.

Jedním z efektů dlouhodobé nezaměstnanosti (ale i života v sociálně vyloučené lokalitě) je nižší životní úroveň, která sebou nese nezdravé stravování, neaktivní životní styl, nevyhovující hygienické podmínky v bytech (kouř z kamen, plísň). Tyto a další faktory se projevují často zhoršeným zdravotním stavem a někdy i psychickými problémy. Dvě ženy jsou v částečném invalidním důchodu. Další tři mají zdravotní problémy, které mohou být projevem efektů dlouhodobé nezaměstnanosti i života v nevyhovujících bytových podmínkách (astma, migrény, bolest zad).

Bydlení

Až na jednu ženu pocházejí všechny z Roudnice nad Labem, mají k Roudnici silný vztah, cítí se jako Roudničanky a z města, až na výjimky, nechtějí odcházet. Přes proklamované pocity patriotismu stojí převážná většina žen, se kterými jsme vedly rozhovory, jaksí mimo komunální život ostatních Roudničanů. K prolínání s většinovou populací v Roudnici prakticky dochází, to platí především pro ženy z azylového domu, jen velmi omezeně: návštěvou u lékaře, vyřizováním na úřadech, při vykonávání veřejně prospěšných prací. Do centra města je přivedou většinou povinnosti, a z jejich vyprávění se zdá, že jako zátěž je vnímají i odpovědní úředníci.

Následkem vystěhování romských obyvatel ze Třídy T. G. M. žije dnes asi polovina ze zpovídaných žen v holobytech ve Sladkovského ulici. Dvě ženy v azylovém domě ovšem žijí dlouhodobě, z toho jedna již osm let. V domě Naděje o. s. se v několika případech setkala celá rodina – v současnosti zde pobývá několik rodičů (především matek) žen. Vystěhování ženy chápou jako náhlé, překvapivé a nespravedlivé, protože se dotklo všech nájemníků bez výjimek, tedy i těch rodin, které dluhy neměly a nájem a služby platily včas a bez problémů.

Otázky bydlení se v rozhovorech ukázaly jako primární, nejtěživější problém současnosti a jako největší překážka možné zaměstnanosti žen. Buď ženy žijí na azylovém domě, na který si, i přes vděčnost, že vůbec mají kde být, stěžují (dům nevyhovuje hygienicky, místnosti jsou malé a přelidněné, topí se na tuhá paliva, společné sdílení WC a umývárny), nebo bydlí v pronájmech v různých částech města, především na periferních sídlištích, kde platí tržní nájmy, které se pohybují okolo 11 tisíc korun za byt velikosti 2 plus kk. Bytová situace všech žen je, podle jejich vlastních slov, absolutně nevyhovující, v přelidněných jednopokojových bytech se tísní někdy až osm lidí. Všechny ženy žijí v lokalitách, které jsou dost vzdálené od centra města, služeb, škol a školek.

Koncentrace nezaměstnaných v odlehlých částech města (což např. lokalita Sladkovského jistě je), má mimo jiné za následek sníženou dostupnost k informacím o nabídkách zaměstnání. Dále, jak jsme již zmínily jinde v této studii, je dokázáno, že míra snahy hledat zaměstnání je úměrná množství zaměstnaných jedinců vyskytujícím se v okolí zájemce. Život v místě mezi lidmi, kteří nemají pracovní návyky, je značně demotivující i pro aktivního jedince. Brzdou pro aktivní hledání zaměstnání dvou žen, které v holobytech žijí dlouhodobě, také je, že v podstatě profitují z nízkých nákladů, které jim život v holobytech umožňuje. Jinými slovy, některé oblasti mají vysokou míru nezaměstnanosti ne kvůli tomu, že jsou vzdálené pracovním příležitostem, ale protože náklady na bydlení jsou nízké a tak jsou tyto regiony jediné, kde si mohou chudí lidé dovolit žít. Nejsou svou situací dostatečně motivovaní. Další spojnici mezi bytovou situací a zaměstnáním je subjektivní nazírání na vlastní situaci: ženy vesměs chápou současné bydlení jako něco dočasného, jako problém, který musí akutně vyřešit. Po tomto řešení může přijít něco dalšího – hledání zaměstnání. Ženy se nacházejí v jakési „dočasnosti“, bez plánů na usazení se. Neplánují budovat své životy v místě, kde se momentálně nacházejí. Do tohoto „budování“ dozajista patří hledání trvalého a stabilního zaměstnání.

Pozitivní změny v oblasti bydlení by mohly přinést aktivity Lokálního partnerství, jehož vznik iniciovala Agentura pro sociální začleňování v romských lokalitách. Ve Strategickém plánu pro Roudnici nad

Labem 2010 – 2011⁶⁷ je téma bydlení prioritní. Plán navrhuje konkrétní postupy pro krátkodobé i dlouhodobé řešení bytové situace roudnických sociálně vyloučených obyvatel.

Bariery zaměstnanosti z pohledu žen: institucionální, neformální a osobní

Hodnota práce patří ve většinové společnosti mezi jednu z nejvýznamnějších. Nezaměstnaný člověk je společností stigmatizován; skrze práci člověk konstituuje svou osobní identitu.

Winkler⁶⁸ jako základní faktory určující (marginální) postavení Romů na trhu práce identifikoval následující:

1. Strukturální faktory na ekonomických trzích, jež ovlivňují efektivitu procesu hledání zaměstnání: poptávka po práci, zejména po nekvalifikované práci, úroveň nezaměstnanosti, segmentace trhu práce, dynamika trhu práce;
2. Další institucionální faktory, jako jsou vlastnosti systému sociálních dávek (a jeho ochranné a pobídkové funkce), míra důvěry romského společenství ke státním a politickým institucím a autoritám, nastavení daňové politiky;
3. Lidský a sociální kapitál, osobní motivace.

Naše studie se zabývá subjektivními faktory participace na pracovním trhu a osobní motivací romských žen v Roudnici nad Labem. Zobecníme-li, můžeme na základě Winklerovy analýzy identifikovat podskupiny žen s rizikovým postavením na pracovním trhu v České republice:

nekvalifikovaná žena,
žena se zdravotním handicapem,
žena žijící v chudé, odlehlé (vyloučené) oblasti,
žena s malými dětmi,
žena vyššího věku,
žena „samoživitelka“,
žena z minoritní skupiny (Romka, přistěhovalkyně).

⁶⁷ Agentura (2010): *Strategický plán lokálního partnerství v Roudnici nad Labem 2010 – 2011*. Dostupné na <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/dokumenty-pro-lokalitu-roudnice-nad-labem>.

⁶⁸ Winkler J. (2006): *Analýza potřeb integrace Romů na českém trhu práce*. Dostupné na <http://www.mopo-cz.eu/stranky/analiza-potreb-integrace-romu-na-ceskem-trhu-prace>.

Ženy v našem vzorku mají zastoupení ve všech jmenovaných rizikových skupinách. Většina z nich spadá do několika kategorií současně. Mezi překážky pro úspěšné nalezení práce patří podle žen samotných především rasismus ze strany zaměstnavatelů i zprostředkovatelů zaměstnání, nedostatek vzdělání, resp. fakt, že nemají výuční list, změny na trhu práce týkající se lidských zdrojů, tedy toho, že tradiční nekvalifikované práce jsou dnes obsazeny např. levnějšími pracovníky z Ukrajiny či Mongolska. Ženy se rozcházel v názoru na to, zda je nalezení práce těžší pro romské muže či pro romské ženy. Většina se však shodla na tom, že situace je stejně obtížná, neboť obě pohlaví spojuje jejich romství. Některé upozornily na větší možnosti mužů práci nalézt, resp. získat brigádu (zedník, kopáč, atd.). Z institucionálních faktorů pak ženy označily roudnický Úřad práce⁶⁹ a jeho pracovníky, kteří jim, podle jejich slov, aktivně nepomáhají vyhledávat práci a údajně je posílají do podniků, které mají plný stav. Je ale důležité poznamenat, že mezi ženami bylo i několik těch, které se o roudnických úřednících ÚP nevyjadřovaly tak negativně. Dvě ženy dokonce spolupráci s ÚP chválily. Ženy samy však cítí, že zaměstnanci úřadu práce vnímají jejich šance na nalezení zaměstnání jako mizivé. Postoje těchto zaměstnanců se tedy, podle slov žen samotných, zdají spíše jako další bariéra v hledání zaměstnání. Ženy jsou proto přesvědčené, že spíše než si hledat zaměstnání skrze úřad práce, mají větší šanci s pomocí některé z neziskových organizací či sociálních pracovníků Naděje o. s. Registrace na úřadu práce je často především ekonomickou strategií (stát za evidované platí zdravotní a sociální pojištění), jelikož důvěra žen v možnosti úřadu práce zprostředkovat zaměstnání se ukázala jako velmi nízká.

Vedle údajné nekompetence zaměstnanců úřadů práce v oblasti zprostředkování zaměstnání a podávání informací, ženy poukazovaly na malou snahu úředníků nabídnout jim rekvalifikaci. Rekvalifikační kurzy podle žen nejsou vhodně nasměrované. Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR rekvalifikaci definuje jako „formu vzdělávání, která umožňuje uchazečům o zaměstnání a zájemcům o zaměstnání zvýšit si své uplatnění na trhu práce, a zabezpečit si tak do budoucna svoji zaměstnatelnost.“ A dále „rekvalifikace uchazečů o zaměstnání a zájemců o zaměstnání se uskutečňuje formou vzdělávání ve vzdělávacích programech dalšího profesního vzdělávání, ve speciálních programech k získání konkrétní pracovní dovednosti, ve vzdělávacích aktivitách v rámci mezinárodních programů, ve vzdělávacích programech určených pro uchazeče o zaměstnání, kterým úřad práce věnuje zvýšenou péči při zprostředkování zaměstnání, ve školních vzdělávacích programech pro střední vzdělávání v rámci soustavy oboru vzdělání a v jiných vzdělávacích aktivitách,

⁶⁹ V Roudnici nad Labem je pouze dislokované pracoviště Úřadu práce, administrativně spadá agenda do Litoměřic.

kteře směřují k získání nové kvalifikace nebo rozšíření stávající kvalifikace. Tyto vzdělávací programy a aktivity lze vzájemně kombinovat.“⁷⁰

Rády bychom nastínily některé důvody nízké účasti i malého zájmu o rekvalifikační kurzy ze strany zpovídaných žen. I když se některé ženy rekvalifikačních např. počítačových kurzů zúčastnily, nehodnotily je pozitivně. Zaměstnání, které vyžaduje znalost práce na počítači, předpokládá také vyšší vzdělání, resp. maturitu a obnáší další požadavky, které ženy nemohou naplnit. Mezi pozitivně hodnocené kurzy patřila sanitářka. Jako další problém označily pravidelné týdenní dojíždění do rekvalifikačních kurzů do Litoměřic, znamenající poměrně velkou finanční zátěž. Problém pro účast představovalo i načasování kurzů, které se překrývalo s každodenními starostmi o děti. Demotivující je také nevázanost rekvalifikačních kurzů na konkrétní pracovní místo. S výjimkou dvou příbuzných jedné z informátorek ženy neznají nikoho, kdo by opravdu po absolvování kurzů nastoupil do odpovídajícího zaměstnání. Nedostatečná informovanost o smyslu a nabídce rekvalifikačních kurzů byla všudypřítomná ve všech rozhovorech.

*Studie Hodnocení programů aktivní politiky zaměstnanosti realizovaných v roce 2007 se zaměřením na rekvalifikace*⁷¹ se zaměřila na hodnocení efektivity veřejných služeb zaměstnanosti ve vztahu ke znevýhodněným skupinám uchazečů na trhu práce, mezi něž řadí i Romy. Výsledky studie ukazují, že nekvalifikovaní uchazeči participují nejčastěji ve veřejně prospěšných pracích a využívají i společensky účelná pracovní místa. Méně často se účastní rekvalifikačních programů, nástroje, který nejlépe reaguje na chybějící profesní kvalifikaci. Rekvalifikační programy jsou více zaměřeny a nabízeny vyučeným a středoškolsky vzdělaným zájemcům. U nich pracovníci úřadů práce očekávají, že kurzy úspěšně ukončí. Preference pracovníků úřadů práce při nabídce a výběru rekvalifikačních kurzů pro Romy se základním vzděláním tak snižují šanci této cílové skupiny na zvýšení profesní kvalifikace.

Rekvalifikace a pracovní programy zaměřené výhradně na dlouhodobě nezaměstnané ženy či ženy po rodičovské dovolené, nejsou v ČR na celostátní úrovni koncepčně rozvíjeny, spíše se jedná o aktivity lokálních úřadů práce (jedním z nástrojů jsou i tzv. individuální akční plány, které mají detailně popsat situaci žadatele o zaměstnání v kontextu potenciálu lokálního trhu práce). Absenci činnosti úřadů práce v tomto směru do určité míry nahrazují lokální neziskové organizace. V Roudnici jsme se však s takto zaměřenými programy neseťkaly.

⁷⁰ Zdroj: MPSV ČR. Dostupné na <http://www.mpsv.cz/cs/6853>.

⁷¹ Hora, O., Sirovátka, T, Tomešová-Bartáková, H., Vyhliđal, J. (2009): *Hodnocení programů aktivní politiky zaměstnanosti realizovaných v roce 2007 se zaměřením na rekvalifikace (struktura, cílenost, krátkodobé a střednědobé efekty na opuštění evidence)*, Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v.v.i.

Většina žen zaevidovaných na ÚP se veřejně prospěšných prací účastní. Většinou se jedná o úklid městských prostor a údržbu městských parků. Tyto aktivity ženy nehodnotí nijak pozitivně, jediný klad vidí v malém přivýdělku, který VPP poskytují.

Zajímavé zjištění bylo, že ani jedna žena nezapsala své dítě do mateřské školy. Některé je vodí na dětský program do nízkoprahového zařízení pro děti a mládež ve Farní charitě Roudnice nad Labem, avšak nedostatek předškolního vzdělávání v tomto případě (a obecně u Romů) je vážnou překážkou pro začleňování Romů do společnosti i pro možnosti žen participovat na pracovním trhu. Nízká informovanost o nabídce a možnostech mateřských školek, jejich nedostupnost (geografická vzdálenost, určité finanční náklady) a obavy, zda je péče, které se dětem ve školkách dostává⁷² dostatečná, se ukázaly jako některé z důvodů nízké účasti dětí žen této studie v mateřských školkách.

Část realizovaných rozhovorů byla zaměřena na představy žen týkající se hypotetického pracovního místa, resp. na ideální výši úvazku, pracovní dobu, výši a pravidelnost dostávání platu. Pouze jedna žena by upřednostnila poloviční úvazek, ostatní se vyjádřily v tom smyslu, že uvítají jakýkoli úvazek, především plný. Rády by začaly pracovat brzy ráno, aby měly volné odpoledne na to být doma a připravit oběd pro rodinu. Vyplácení platu by bylo ideální jednou měsíčně. Dostačující výši platu ženy určily kolem 10 000 Kč měsíčně. Nutno poznamenat, že odpovědi žen na tento typ otázek byly patrně modifikované tak, aby naplnily předpokládaná očekávání tazatelek – ženy vlastně manifestovaly touhu pracovat v podstatě za jakýchkoli podmínek. Např. uvedená výše platu se zdá ve světle zmíněných výšek nájmu jako poněkud zvláštní. Některé ženy nevyloučily možnost za prací dojíždět.

Romské ženy ze sociálně vyloučených prostřední tvoří specifickou skupinu se specificky orientovanými potřebami. Navíc skupinu, o které neexistují odpovídající výzkumy vedené kvalitativní metodou. Studovat subjektivní dimenzi jakéhokoli sociálního fenoménu má svůj nesporný význam. Například význam politik pro chování lidí je obvykle sledován na statistické, kvantitativní úrovni a o skutečném významu politik pro jedince, na které jsou politiky směřovány, se toho ví mnohem méně. Je zřejmé, že pokud politiky neřeší problémy, které pociťuje cílová skupina, nemohou být úspěšné či efektivní. Ideálně by se ženy samotné, pro lepší identifikaci svých potřeb, měly na tvorbě těchto politik podílet.

⁷² Či podle některých žen právě nedostává – jedna žena zmínila, že chování jejích dětí se po docházce do nízkoprahového klubu v Charitě zhoršilo, a tak se rozhodla děti nechat doma. Je otázka, zda se za tímto prohlášením neskrývá snaha vymezit se v rozhovoru s výzkumníci vůči ostatním Romům.

Možnosti podnikání

Výhodou podnikání je, že poskytuje velké množství způsobů uplatnění na trhu práce. Do určité míry je zde míra diskriminace limitovaná a možnost podnikat má téměř každý.

Podnikání na živnostenský list sebou dozajista nese mnohá rizika. Živnostenské listy u osob ze sociálně vyloučených lokalit jsou oblíbené především u nízkokvalifikovaných profesí⁷³ – ve stavebnictví, kopáčství, především tedy u mužské populace. Podnikání na živnostenský list vyžaduje mnoho osobní odpovědnosti. Znamená samostatně jednou ročně odvádět daně a pravidelně platit pojištění. Pokud podnikatel v těchto povinnostech selže, vzniká výrazné zadlužení a navíc, jak podotýká Hůle, institut živnostenského podnikání neumožňuje proces oddlužení.⁷⁴

Největší nevýhodou (či demotivujícím faktorem) podnikání romských žen je, že v okamžiku zahájení vlastní živnosti přichází o všechny dávky sociálního zabezpečení a každý měsíc musí odvádět sociální a zdravotní pojištění.

Zpovídané ženy považují za největší překážky pro „rozjezd“ malého podnikání jednak nemožnost získat počáteční kapitál a jednak nedostatek vědomostí a znalostí týkající se podnikání (tuto překážku bychom mohli shrnout pod širší oblast jako nízké sebevědomí). Jedna z oslovených žen měla zkušenost s podnikáním v 90. letech a dosud má živnostenský list. Z Německa a Polska dovážela oblečení, které prodávala na trzích. Po nějakém čase dokonce získala a otevřela kamenný obchod v Roudnici. Zdánlivě úspěšné podnikání však zhatil manžel ženy, který, podle jejích slov, výdělek utratil. Tato žena byla ze své podnikatelské zkušenosti unavena a raději by se nechala zaměstnat. Stejně se cítí i druhá žena, která se pokusila otevřít si v Roudnici s bývalým manželem kadeřnictví. Plán ztroskotal ze strany pronajímatele objektu, kadeřnictví nebylo ani otevřeno. Ženy možnost podnikání nevyloučily pouze za podmínky, že by měly k dispozici supervizora či poradce. Tento poradce by sloužil jako jejich průvodce od počátku podnikání i v celém jeho průběhu. Mezi jeho agendu by měla patřit i motivační a „povzbuzující“ činnost směrem k sebevědomí žen. Nedůvěra k vlastním schopnostem se projevila při výběru toho, co by ženy bavilo dělat. Vedle vaření (vaření by bavilo většinu žen, otevření kavárny však zmínila jen jedna), prodeje potravin, provozování kosmetického studia, kadeřnictví a „dělání nehtů“, jedna žena zmínila květinovou aranžérku v květinářství. Zřetelný byl u žen strach z neúspěchu, otázka vzít si půjčku a pravidelně ji splácet a obava z toho, zda by do jejich podniku chodili i ne-Romové. Další praktický problém, které ženy

⁷³ Hůle, D. (2010): *Analýza: uplatnění sociálně vyloučených na trhu práce*. Dostupné na http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku=&artclID=711&

⁷⁴ Tamtéž.

zmínily, je potřeba hlídání dětí na dobu, kdy by byly zaměstnané. Otázce mikro-půjček se věnujeme další kapitole v této studii.

Při volbě podnikatelského partnera vidíme u žen tendenci vybrat někoho z blízké rodiny. Opět jsme svědky převažujícího ženského prvku (matky by podnikaly s jejich dcerami a naopak; v několika případech ženy zmínily své kamarádky). Pouze dvě ženy zmínily možnost podnikání s životními partnery. Všechny ženy věří, že by je jejich rodina a partneři v případě podnikání podpořili. Toto je ovšem otázka, neboť vlastní podnikání romských žen vyžaduje změnu perspektivy na vedení rodiny a postavení žen obecně u celé rodiny, především u partnerů. Ženy samotné se zmiňují o tom, že jsou otevřené možnosti podnikat (pouze jedna řekla, že podnikat má muž), ale faktem zůstává, že bez podpory okolí se úspěch nemůže dostavit. Pohled manželů a partnerů by proto neměl zůstat stranou a naopak by měl mít centrální místo pro jakékoli další aktivity spjaté s možným podnikáním. Bez komplexní nabídky, což znamená podpora ze strany partnerů, zajištění hlídání dětí, asistence v oblasti bydlení a řešení dluhů, se jen těžko může dostavit úspěch. Dalším předpokladem zdárné realizace podnikatelského záměru je zajištění odborné supervize v průběhu celého projektu.

Zjištění studie ukazují, že představa, podle které nemají Romové zájem podílet se na pracovním trhu, neodpovídá skutečnosti. Samozřejmě i mezi zmiňovanými dvaceti čtyřmi ženami nalezneme dvě, které zřejmě nemají zájem participovat, nicméně ve většině případů jsme se setkaly s velkou osobní frustrací a zoufalstvím, pramenící z nemožnosti nalézt zaměstnání. Slova žen dokládají malou efektivitu opatření aktivní politiky zaměstnanosti v Roudnici nad Labem. Ženy si stěžují na uniformní neindividualizovaný přístup, nedostatek informovanosti o možných programech a neodpovídající nabídce.⁷⁵

⁷⁵ Uvědomujeme si, že na tomto místě by mělo být vyjádření samotných úředníků a úřednic roudnického ÚP. Téma této studie však jsou subjektivně vnímané faktory a bariery (ne)zaměstnanosti žen.

IV. Ženy a (sociální) podnikání

Národní zprávy EGGSI (*Skupina expertů na genderovou rovnost, sociální inkluzi, zdraví a pro dlouhodobou péči při Evropské unii*)⁷⁶ dokazují, že v evropských zemích jsou romské ženy většinou zaměstnané v nízkokvalifikovaných, fyzicky náročných profesích; v občasných, na ročních období závislých pracích jako je sběr ovoce či úklidy. Ženy mají nízké finanční ohodnocení, a protože se tyto aktivity většinou odehrávají v šedé ekonomice, mají zhoršený přístup k sociálním jistotám a zdravotním službám. Nejrizikovější podskupinu pak tvoří matky samoživitelky, vdovy, týrané ženy, které nemají sociální sítě a někdy končí jako oběti obchodu s lidským masem a prostitucí.

Podnikání žen v západní euro-americké kultuře i ve třetím světě pomalu získává zaslouženou pozornost, v některých zemích se stává poměrně běžným. Podnikání žen má potenciál být efektivní strategií pro vytváření pracovních míst, může přispívat k ekonomickému rozvoji a růstu, posiluje postavení žen a podporuje sociální soudržnost.

Sociální podnikání nebo sociální podnik je definován jako „podnik s primárně sociálními cíly, jehož nadhodnota je reinvestována za tímto účelem zpět do podniku nebo do komunity, než aby byl tento podnik řízen potřebou maximalizovat zisk svým podílníkům a vlastníkům“.⁷⁷ V České republice je fenomén sociálního podnikání relativně nový. Sociální podnik je nejčastěji veden jako:

- občanské sdružení,
- obecně prospěšná společnost,
- s. r. o.,
- družstvo.⁷⁸

Dobrý sociální podnik působí nejen na své zaměstnance, ale i na okolní prostředí:

- péče o životní prostředí,
- zájem o věci veřejné,
- zájem o kulturní život komunity,
- zlepšení sousedských vztahů,
- sousedská výpomoc,

⁷⁶ Kolektiv autorů, EGGSI (2008): *Ethnic minority and Roma women in Europe: A case for gender equality?* Dostupné na www.ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=4833&langId=en.

⁷⁷ Viz <http://www.socialnifirmy.cz/index.php?action=main&subject=13&lang=cz>.

⁷⁸ Černá, M. (2007): *Sociální podnikání v České republice – teorie a praxe*. Dostupné na <http://www.osnoviny.cz/socialni-podnikani-v-ceske-republice-teorie-a-praxe>.

- dobrovolná činnost při kultivaci veřejného prostoru,
- sociální kontrola v dané lokalitě.⁷⁹

Příklady sociálního podnikání s cílovou skupinou sociálně vyloučených žen, nalezneme v další podkapitole.

Mikro-půjčky

Pojem *mikro-finance* odkazuje k finančním službám – půjčkám, úsporám, atd. – poskytovaným domácnostem či jedincům s nízkým příjmem. Jedním typem mikro-financí je *mikro-půjčka*. Smyslem půjčky není podpora spotřeby klientů, ale umožnit aspirujícím jedincům nastartovat vlastní podnikatelské plány. Mikro-půjčka je poskytována bankou nebo za tímto účelem vedenou institucí. Z realizovaných pilotních mezinárodních projektů testujících možnosti a rizika mikro-financí, vzešlo několik ponaučení i praktických rad do budoucnosti.⁸⁰ Aby půjčka dostála svému smyslu, měla by být poskytnuta zájemcům, kteří mají vštípené dispozice k ekonomickému jednání, jinými slovy, musí u nich již existovat alespoň minimální úroveň ekonomických aktivit. Pokud jedinec není v tomto směru nikterak aktivní, je zde pravděpodobnost nevhodného použití půjčky a možného propadu do dluhů.

CGAP (*Poradní skupina pro asistenci chudým*) upozorňuje, že půjčka by neměla být poskytnutá za následujících okolností⁸¹:

- Lidem nacházejícím se v post-krizovém prostředí,
- Lidem, kteří žijí v totální, úplné chudobě; zde je nutná snaha o hledání komplexního řešení,
- Lidem žijícím v geograficky odlehleém vyloučeném prostředí,
- V místě, kde je cílová skupina podnikatelských záměrů tak rozptýlená, že to znemožňuje pravidelný dosah,
- Tam, kde je podnikatelská činnost závislá na jediné ekonomické aktivitě (např. v zemědělství pěstování určité plodiny),
- Tam, kde není obchod založen na finančních transakcích, ale spíš na výměnném obchodu,
- Tam, kde je pravděpodobnost budoucí krize (občanské násilí, přírodní pohromy, politická nestabilita),
- Tam, kde nefunguje legislativní a výkonná moc,

⁷⁹ Tamtéž.

⁸⁰ Parker, J. & Pearce, D. (2002): *Microfinance, grants, and non-financial responses to poverty reduction: Where does microfinance fit?* The Focus Note Series is CGAP's, December 2002, nm 20. Dostupné na <http://www.cgap.org/p/site/c/template.rc/1.9.2565/>.

⁸¹ Tamtéž, str. 2

- Lidem, kteří nemají sociální vazby na majoritní společnost.

Z mnoha důvodů (od požadované výše příjmů žadatelů, nemožnosti poskytnout záruku, nedostatku nízké funkční gramotnosti, po nedůvěryhodnou kreditní historii) nemají sociálně vyloučení Romové v podstatě přístup k oficiálním finančním službám. Pokud chtějí půjčit peníze, obrací se na svou rodinu, lichváře či nebankovní finanční instituce, které půjčují na vysoký úrok a v mnohých aktivitách se často pohybují na hranici legálního konání.⁸² Tyto alternativy situaci neřeší a v mnoha případech ji naopak zhoršují – nesplacení jedné splátky vede k rychlé kumulaci dluhů, a ty mnohdy k exekucím. Jako možné řešení se zde jeví možnost mikro-půjček. Jak však ukazuje zpráva reflektující programy poskytování mikro-půjček Romům v Maďarsku⁸³, většina půjček byla použita především na uspokojení osobních potřeb, na neočekávané výdaje související se zhoršeným zdravotním stavem a na rodinné jednorázové záležitosti jako svatby či pohřby. Žádné použití nebylo orientováno obchodnický či na generování zisku. Pro úspěšné podnikání je tedy důležité poskytnutí půjček podmínit absolvováním motivačního a informačního kurzu pod dohledem instruktora.

Příklady dosavadní praxe

Rozhodly jsme se začlenit do této studie krátkou kapitolu s ukázkou několika uskutečněných projektů v oblasti sociálního podnikání i v poskytování mikro-půjček. Tento krátký přehled obsahuje programy zaměřené na zaměstnávání romských žen i projekty aktivizující další sociálně vyčleněné jedince, ať již prostřednictvím jejich zaměstnávání v sociálních firmách nebo podpory jejich vlastního podnikání na živnostenský list. Do přehledu jsme dále zařadily příklady realizovaných mikro-půjčkových programů ze zahraničí (Slovensko, Maďarsko), mezi nimi i neúspěšně hodnocený projekt Tva Spiš. Při výběru těchto příkladů jsme se zaměřily na projekty vznikající a fungující (či nefungující) v prostředí podobném kontextu žen této studie, a tím na možnou aplikovatelnost těch úspěšných programů či inspiraci jejich částmi.

⁸² Pro detailní analýzu týkající se půjček u nebankovních společností viz Hůle, D. (2009): *Analýza: úvěrové strategie splátkových společností*. Dostupné na http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku=&artclID=640.

⁸³ Ivanov, A. & Tursaliev, S. (2006): *Microlending to the Roma in Central and Southeastern Europe: Mixed Results, New Approaches*. Comparative Economic Studies, 48, ACES. Dostupné na: <http://www.palgrave-journals.com/ces/journal/v48/n1/full/8100151a.html>.

- Příklad úspěšného fungování romského sdružení a sociální firmy „Liga“ v Bruntále a projekt „Malé technické služby“ poskytující úklid sociálně vyloučené lokality v Bruntále. Dostupné na <http://www.ligabruntal.cz/main.php?lang=cz>.
- Textilní dílna a prodejní obchod občanského sdružení Český Západ, působící v sociálně vyloučené lokalitě. Mezi produkty vytvářené romskými ženami patří látkové tašky, zástěry, ručně tkané koberce. www.cesky-zapad.cz.
- Brněnské občanské sdružení IQ Roma servis v projektu „Roznáškové služby reklamních a informačních tiskovin regionálního charakteru“ testuje sociální firmu zajišťující roznos informačních materiálů pro samosprávné instituce a další subjekty. www.iqrs.cz.
- Asistenci ženám podnikatelkám se věnuje slovenská nadace Integra. Absolventky kurzů základů malého podnikání mohou zažádat o mikro-půjčku u slovenské banky (podpořené Rozvojovou bankou Rady Evropy). Výška půjčky je od 100.000 Sk do 1.000.000 Sk. www.integra.sk/enterpriseforwomen-eng.html.
- Slovenská nezisková organizace Voka zabývající se především rozvojem slovenského venkova, poskytuje mikro-půjčky (získané od mezinárodních organizací jako USAID, OSI) drobným podnikatelům na venkově již od roku 1999. Celkové portfolio v současnosti tvoří cca 4 mil. Sk. Počet aktivních klientů je méně než 100. <http://www.voka.sk/index.php?page=zpv&act=4>.
- Nezisková organizace ETP Slovensko (Centrum pro udržitelný rozvoj) a její projekt „Fond Muj Spiš“ má zkušenost i s podnikáním Romů. Projekt „Tva Spiš“ začal v roce 2003. Jeho průběh odhaluje problematiku mikro-půjček v konkrétním prostředí. Celkový objem určen pro mikro-půjčky byl 50.000 amerických dolarů. Průměrná půjčka byla 800 dolarů, roční úrok 10 procent, které měly být splácené v měsíčních splátkách. I přes tyto výhodné podmínky za jeden rok fungování projektu bylo poskytnuto pouze 10 půjček, převážně z důvodu nedostatečného zájmu mezi cílovou skupinou. Sami Romové malý zájem vysvětlovali obtížnými obchodními podmínkami na místě a nízkou důvěrou a sebedůvěrou potenciálních klientů v úspěch podnikání. Organizace ETP realizuje individuální i skupinové „Kurzy finančního vzdělávání“, zaměřené na finanční management, spoření, půjčky, plánování, domácí rozpočet, ale i investice. Součástí aktivit je i mikro-půjčkový program. <http://www.etp.sk/index.php?b=184>.
- Česká nezisková organizace Slovo 21 v projektu Manušnija „Ženy to umí“, určeným romským ženám, se zaměřili na komplexní podporu nalezení zaměstnání nízkokvalifikovaných a nezaměstnaných romských žen ve třech krajích ČR. Šedesát žen projde motivačními semináři, třicet rekvalifikačními kurzy a v případě zájmu i kurzem základů podnikání (dvacet žen). <http://slovo21.cz/index.php?id=manusnija>.
- Nezisková organizace R Mosty realizovala „Dílnu romských žen“. Vzdělávacími a rekvalifikačními kurzy celkem prošlo devadesát žen, z nichž sedm založilo živnost. http://r-mosty.cz/dilna_zen.html.

- Občanské sdružení v Krásné Lípě Cedr realizuje od roku 2008 projekt šicí dílny, zaměřený specificky na ženy z vyloučeného sociálního prostředí. Projektem prošlo 64 žen, které se naučily šít na šicích strojích, opravy oděvů a další práci s textilem. Projekt má sloužit jako koncept pro vznik sociální firmy založené občanským sdružením Cedr. <http://www.os-cedr.cz/index.php/contents/UK/SD.html>.
- Zvyšování romské zaměstnanosti se v několika směrech věnuje i nezisková organizace Romea. www.romea.cz.
- Deskripce sociálního podnikání v Itálii, návrhy a praktické doporučení, i několik příkladů úspěšných sociálních firem jsou shrnuté ve studii „Sociální podniky – poznatky z Itálie“. Studie je dostupná na <http://www.socialni-ekonomika.cz/cs/pipadove-studie/66-nova-studie-socialni-podniky-poznatky-z-italie.html>.
- Projekt WEETU – FULL CIRCLE realizovala organizace WEETU (*Women's Employment Enterprise and Training Unit*) ve Velké Británii. Cílem projektu bylo poskytnout mikro-půjčku skupině žen, které mají podobný podnikatelský zájem. Vybrané motivované ženy byly realizátory projektu proškoleny. Ženy, které měly nejlepší podnikatelské záměry, si vybraly ze skupiny své partnerky v podnikání a začaly pracovat na svém podnikatelském záměru. Poté získaly první mikro-půjčku ve výši 1500 GBP na osobu. Ty, které úspěšně splatily svou první půjčku, měly nárok na úvěr ve výši 2500 GBP na osobu. Mezi typy podnikání, které touto cestou vznikly, patří výroba blahopřání, výroba šperků, šití, poskytování videosloužeb, zahradní design, výroba nábytku, údržba domácností, úklid, venčení psů, masáže, kadeřnictví, příprava sendvičů, návrhy webových stránek, zpracování potravin atd. http://www.weetu.org/cms.php?page_id=30.
- Příklady podnikání a mikro-půjček nejen ve třetím světě nalezneme na www.brac.net či <http://www.grameenfoundation.org/>. Banka Grameen byla založena Muhammadem Yunusem. Za své aktivity získal Yunus v roce 2006 Nobelovu cenu za mír. Banka Grameen má v současné době 7.4 milionů klientů z řad chudých vesničanů z Bangladéše. Model fungování banky byl napodoben, s přihlédnutím k lokálním podmínkám, ve více než 60 zemích, např. v sousedním Maďarsku.
- Maďarská nezisková organizace Kiutprogram (Cesta ven) <http://www.kiutprogram.hu/> byla založena na ideu banky Grameen. Cílovou skupinou tohoto programu jsou Romové. Projekt je podpořen bankou Raiffeisen Bank. Mikro-půjčkový program má k dispozici 1.76 milionu EUR. Zájemci musí prezentovat svůj obchodnický plán a stát se, někdy i na několik měsíců, součástí malé skupiny, která je vedena vybraným poradcem z řad organizátorů. Tento poradce poskytuje zájemcům konzultace, on také rozhodně, zda půjčka bude udělena. K obdržení půjčky musí zájemce poskytnout určitou záruku, být bez dluhů, jejich děti musí docházet do škol a dále musí souhlasit, že si nevezmou půjčku od žádných jiných finančních institucí. Výše půjčky je od 705 do 3,525 EUR, s úvěrem 20 procent. Půjčku je nutné splatit do jednoho roku. Skupina vytváří na ostatní členy určitý tlak: pokud totiž jeden člen přestane splácet, jiný člen neobdrží další část půjčky.

- Více k zaměstnanosti, sociálnímu podnikání a sociálnímu začleňování v Evropské unii na http://ec.europa.eu/employment_social/equal/index_en.cfm.

V. Doporučení

Na základě realizované studie můžeme shrnout, že existuje několik možných směrů, jakými postupovat směrem k pracovní aktivizaci romských žen ze sociálně vyloučeného prostředí. Jako základní možnosti participace na pracovním trhu vidíme tyto: a) podpora žen k nalezení pracovního místa (prostřednictvím job klubů, poradenství, rekvalifikačních kurzů atd.); b) možnost samostatného podnikání žen na živnostenský list; c) založení sociální firmy odpovídajícím subjektem, která by ženy zaměstnala. Velkým pozitivem pro všechny tři typy zvýšení zaměstnanosti je v případě Roudnice nad Labem přítomnost Agentury pro sociální začleňování v romských lokalitách. V případě sociálního podnikání se jeví jako velmi zajímavý plán Naděje o. s. založit sociální firmu. V Roudnici dále funguje několik subjektů zaměřených na poskytování sociálního i právního poradenství, realizujících volnočasové aktivity pro děti i mládež, které by se do případných aktivit mohly zapojit.

Většina romských žen z Roudnice nad Labem, se kterými byly vedeny rozhovory, dle vlastních slov aktivně vyhledávají zaměstnání a jsou frustrované z dlouhodobého neúspěchu. Většina z nich se nachází v kritické bytové situaci a jsou zadlužené. Pro jakékoli aktivizační snahy je důležité vybrat ženy bez dluhů, několik takových v našem vzorku bylo, anebo asistovat vybraným ženám, které samy projevují snahu dluhy splácet, při řešení splácení dluhů, např. vytvořením splátkových kalendářů (obava z exekuce budoucích příjmů představuje silný demotivující faktor pro participaci na pracovním trhu). Do jakýchkoli aktivit je nutné zapojit i partnery žen (pokud je mají). Ekonomicky aktivní a soběstačná žena mění stávající rodinou dynamiku a bez partnerovy podpory by nově nastolená situace mohla vést k narušení, mnohdy již tak křehké, rodinné rovnováhy. Nedílnou součástí pro úspěšné podnikání je možnost umístění dětí do odpovídajících zařízení, školek, předškolních tříd, nízkoprahových klubů a center. Pro dlouhodobou udržitelnost projektu je zásadní konstantní pozornost věnovaná motivovanosti samotných žen a přispění k budování jejich sebevědomí, prostřednictvím trenéra. Jedna z neodmyslitelných složek či efektů sociálního podnikání je jeho sekundární vliv na nejbližší okolí a přispívání k vytváření určité soudržnosti a komunitního života. Velkým přínosem pro úspěch i fungování sociální firmy by bylo zapojení (přímé i nepřímé) ostatních roudnických obyvatel či alespoň jejich důsledná informovanost. Spolupráce s městem a samosprávou je další významnou oblastí. Město by mohlo podporovat činnost sociální firmy, např. ji při zadávání veřejných zakázek zvýhodnit (tzv. Institut zvláštní podmínky na plnění veřejné zakázky je součástí Strategického plánu Lokálního partnerství Roudnice nad Labem⁸⁴; děje se tomu tak např. v Mostě). Riziko pro aktivizační programy představuje již zmíněná širší rodina. Všechny ženy mají mnoho

⁸⁴ Zdroj: Strategický plán Lokálního partnerství Roudnice n. L. 2010-2011. <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/dokumenty-pro-lokalitu-roudnice-nad-labem>.

příbuzných, kteří se nacházejí v podobné životní situaci. Někteří byli také vystěhovaní ze Třídy T. G. M. a nyní také žijí v azylovém domě Naděje o. s. Silné vazby uvnitř rozšířených rodin a z nich plynoucí závazky jsou jedním ze zásadních faktorů, se kterým je třeba při podnikání žen počítat. Potřeby členů rodiny a zvyklost pomáhat si při finančních potížích mohou být brzdou v rozjezdu podnikání. Navíc, širší rodina tvoří často v podstatě veškeré sociální sítě, které jsou v případě nutnosti aktivované, a které ženy mají.

Jednou z možností zapojení sociálně vyloučených osob obecně, a romských žen konkrétně, je poskytnutí zmiňovaných mikro-půjček. Na základě tohoto výzkumu můžeme shrnout rizika mikro-půjček a rizikových oblastí podnikání romských žen do následujících bodů:

- Nevyužití půjčky k původnímu účelu,
- Narůstající dluh při neschopnosti splácet půjčku,
- Partner ženu nepodporuje, naopak se z něj stává pro ženu „břemeno“,
- Nalezení vhodného denního zařízení pro děti,
- Nároky širší rodiny,
- Špatně zvolený obchodní záměr,
- Chybí podpora ze strany města,
- Negativní vliv přetrvávajících genderových vidění na schopnosti a role žen na ženy samotné,
- Legislativa a vysoké daně vedoucí k preferenci práce v šedé ekonomické zóně.

Otázka mikro-půjček není zatím v České republice aktuální. Součástí budoucí proponované studie (viz kapitola Úvod) je zjištění možností čerpání mikro-půjček ze zahraničí a analýza možností zapracování mikro-půjček do finančních služeb českých bank.

Naděje o. s. má v plánu založení vlastní sociální firmy.⁸⁵ Firma by měla mít podobu pracovní agentury, která by ve spolupráci s úřadem práce vyhledávala klientům pracovní příležitosti. Agentura by měla dvě pracovní místa (agent a trenér).⁸⁶

Naděje o. s. bude:

- Poskytovat trénink, poradnu a kontinuální dohled,
- Poskytovat informace týkající se trhu práce, nabídky a příležitostí místního prostředí,
- Vytvářet pouta a spojení podnikatelů a zaměstnavatelů s potenciálními klienty a zákazníky,

⁸⁵ Slova ředitele Naděje o. s. M. France.

⁸⁶ Zdroj: Strategický plán LP Roudnice n. L. 2010-2011. <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/dokumenty-pro-lokalitu-roudnice-nad-labem>.

- Budovat kontaktní síť s relevantními firmami a organizacemi.

Z malé sondy do možností podnikání romských žen v Roudnici nad Labem vyplynulo několik podnikatelských oblastí, o které by ženy samotné měly zájem. Jedná se především o oblast služeb jako kosmetička, kadeřnice, manikúra, pedikúra. Bylo by možné tyto ženy doporučit na odpovídající rekvalifikační kurzy, a následně by mohly projít motivačními kurzy a kurzem základů malého podnikání. Výstupem by pak mohla být sociální firma provozující „salón krásy“, vedená odpovídajícím právním subjektem. Tato idea je však poměrně riziková. Jedná se především o otázku, zda existuje v Roudnici dostatečná poptávka po těchto službách; zda by mezi návštěvnice salónu patřily i ženy z majoritní společnosti. To je zásadní nejistota. S jistotou však můžeme říci, že všech zhruba dvacet žen, které jmenovaly tyto oblasti, by dozajista v Roudnici velký zisk negenerovaly. Také role města a jeho případná asistence pro firmu by zde byla omezená, pravděpodobně na pomoc s propagací firmy. Na druhou stranu ale dotazované ženy daly jasně najevo, že mají zájem o „ženská“ zaměstnání, o vytváření určitých estetických hodnot. Jako příhodnější podnikatelská idea se nám jeví založení sociální firmy, která by zaměstnávala šičky z řad romských žen. Jednalo by se o šití výrobků do státních a městských institucí a organizací jako jsou: domovy důchodců, školní jídelny, ubytovny, porodnice, vězení. Mezi nabízený sortiment by patřily ubrusy a jídelní vybavení, ložní povlečení, zástěry, tašky, záclony, zavinovačky, a dle potřeb jednotlivých institucí. Vzhledem ke konkurenci na trhu, především levnými výrobky z Asie, je pro tuto variantu zásadní podpora ze strany budoucích zákazníků, města a dalších samosprávných i státních organizací a institucí. Město např. může sociální firmu podpořit při zadávání zakázek. Dvě ženy zahrnuté do této studie jsou vyučené tkadleny a umí ovládat šicí stroj. Práce v šicí dílně by umožnila flexibilní pracovní rozvrh. Použití zde vytvořených výrobků by, při např. slavnostní výzdobě města, napomohlo propagovat snahu a spoluúčast romských žen v životě města a vedlo k posílení sociální koheze.

VI. Závěr

Účast žen a mužů na pracovním trhu je důležitá z důvodů mikro-ekonomických i z makro-ekonomických tlaků. Zvyšování participace žen na trhu práce je jedním z významných nástrojů řešení problému narůstajícího podílu jedinců v důchodovém věku v České společnosti, i pro předcházení růstu chudoby. Dvou-příjmová domácnost je zárukou proti riziku chudoby a vyloučení, i odpovědí na požadavky západního světa na rovné postavení mužů a žen na pracovním trhu i v rodině. V kontextu romské populace žijící v sociálně vyloučených lokalitách je zaměstnání jedním z určujících faktorů pro integraci; zvyšování účasti romských žen na trhu práce má v tomto ohledu navíc nezastupitelný význam i do vzdálené budoucnosti.

Rodina a děti se v rozhovorech se ženami ukázaly jako bezkonkurenční životní hodnota. Kariéra v životě těchto žen hraje spíše okrajovou roli. Z výpovědí žen vidíme, že své šance na trhu práce hodnotí jako velmi omezené a tomu přizpůsobují svá očekávání ve vztahu k nalezení zaměstnání a typu zaměstnání. V této situaci se pak snaží zvolit co nejschůdnější řešení, což je nakonec mnohdy co nejdelší setrvání s dítětem doma a poté snaha o nalezení práce (v podstatě jakékoli). U většiny ze zpovídaných žen se finanční důvody ukazují být zásadní motivací pro návrat na trh práce po rodičovské dovolené, ať už formální či neformální, formou brigád. Pro aktivní participaci na trhu práce ale musí být splněno několik podmínek: a) ženy tuto práci akceptují pouze tehdy, když se domnívají, že je o jejich dítě v době jejich nepřítomnosti dobře postaráno, b) zdá se, že o dítě musí být pečováno někým, koho znají, c) je důležité, aby ženě zůstal dostatek času na péči o domácnost.

Diskriminaci a rasismu při hledání zaměstnání Romů není věnována dostatečná pozornost. Všechny ženy označily za hlavní důvod neúspěchu při hledání práce své romství a na toto téma poskytly mnoho příběhů (při osobním setkání jsou, i přes telefonní dohodu, odmítnuté). Jejich příběhy však také ukazují na to, že jistá nabídka pracovních míst v Roudnici existuje. Zpráva Evropské komise⁸⁷ z roku 2005 zabývající se diskriminací a rovností, zdůraznila, že romské ženy mají nižší vzdělání, vyšší míru nezaměstnanosti, nižší příjem a horší zdravotní stav než zbytek populace. Školní absence se více týká dívek než chlapců, negramotnost je vyšší u dívek. Dívky dříve opouští školní vzdělávací systém, ať už z důvodu domácích povinností nebo těhotenství. Nedostatek vzdělání bývá označován jako klíčový faktor sociálního vyloučení a chudoby u romských žen. Tento jev má zvláště negativní aspekt, neboť ovlivňuje i budoucí generace. Alarmující je velký počet dětí ze sociálně vyloučených rodin, které nedokončí střední školu.

⁸⁷ *Equality and non-discrimination, Annual Report 2005*, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities. Brussels.

Detailnější data o romských ženách nejsou dostupná nikde v Evropě. Ve většině studií zabývajících se Romy chybí genderová perspektiva. Několik studií (jako citovaná zpráva Evropské komise), jež se romskými ženami zabývají, ukazují, že romské ženy trpí větší sociálním vyloučením než romští muži, a než ženy z majoritní společnosti. Z důvodů vnitřního, poměrně tradičního, uspořádání romských rodin i kvůli vnějším vlivům jsou znevýhodněné v oblasti zaměstnání, vzdělání, přístupu ke zdravotním i sociálním službám. Ženy této studie sice zůstávají doma a plní tradičně „ženské“ povinnosti, nicméně je otázka, co je primárním důvodem tohoto uspořádání. Zda se jedná o jejich vlastní svobodnou volbu, nebo o to, že šance na zařazení na pracovní trh jsou pro ně minimální. Dotazované ženy demonstrovaly význam vzdělání pro nalezení zaměstnání i pro životy jejich dětí (synů i dcer), chtějí pracovat (i když volí tradiční „ženská“ zaměstnání) a některé z nich jsou dokonce spokojené bez partnera. Dále vidíme, že fenomén velmi raného manželství je u mladších žen na ústupu. I když brzká porodnost trvá, u mladších žen si můžeme všimnout nižšího počtu dětí, než měli jejich rodiče. Ty ženy, které mají zájem o návrat ke studiu, věří, že je jejich rodiny budou v tomto úsilí podporovat. Většina zpovídaných žen vyjádřily zájem i touhu po vlastním pracovním uplatnění.

Výsledky výzkumu ukázaly, že možnosti zapojení se na pracovní trh jsou pro zkoumané ženy ve stávající situaci velmi malé. Studie obsahuje několik odkazů na možné projekty a aktivizační programy u nás i ve světě. Dílčím cílem tohoto dokumentu bylo poskytnout materiál, který by sloužil jako zdroj prvotních informací pro konkrétní aktivizační program. Obecněji jsme se prostřednictvím tohoto výzkumu snažily poukázat na význam kvalitativního zkoumání problematiky participace na pracovním trhu a na neprávem opomíjenou podskupinu romských žen, která je povětšinou zahrnuta pod slovem Romové.

Studie týkající se Roudnice nad Labem

M. Brož, Člověk v tísní, o. p. s. (2008): *Situační analýza romské populace v Roudnici nad Labem/Lokální partnerství Roudnice nad Labem*. Dostupné na <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/category/9-roudnice-nad-labem?download=8%3Asiruacni-analyza>

Řešení bytové situace Romů v Roudnici nad Labem v letech 1988–2009. Analýza bytových politik ve vztahu k nájemníkům domů č. p. 1470, 1492 a 1502 na třídě T. G. Masaryka, studie vypracovaná J. Grygarem <http://www.osops.cz/download/files/analyza-bytova-politika-roudnice.pdf>

Sociálně demografická analýza Roudnice nad Labem jako obce s rozšířenou působností kolektivu autorů vedených L. Průšou. <http://www.roudnicenl.cz/radnice-a-samosprava/komunitni-planovani.html>

Strategický plán Lokálního partnerství Roudnice nad Labem 2010-2011 <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/dokumenty-pro-lokalitu-roudnice-nad-labem>

Závěrečná zpráva z projektu „Výzkum a doporučení pro bytovou politiku zaměřená na nízkopříjmové domácnosti v Roudnici nad Labem“ vypracovaná Š. Ripkou a J. Grygarem. <http://www.osops.cz/download/files/analyza-bytova-politika-roudnice.pdf>

Závěrečná zpráva ze hry „Můj život v Roudnici nad Labem v roce 2015“ Future City Game vypracovaná L. Zemanovou. <http://www.osops.cz/download/files/analyza-bytova-politika-roudnice.pdf>

Literatura, prameny a zdroje

Černá, M. (2007): *Sociální podnikání v České republice – teorie a praxe*. Dostupné na <http://www.osnoviny.cz/socialni-podnikani-v-ceske-republice-teorie-a-praxe>

European parliament: Policy Department Citizens' Rights and Constitutional Affairs (2006): *Economic aspects of the condition of Roma women*. Dostupné na <http://www.europarl.europa.eu/activities/committees/studies/download.do?language=en&file=27951#search=%20roma%20>

Equality and non-discrimination, Annual Report 2005, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities. Brussels. Dostupné na <http://v1.dpi.org/lang-en/events/details.php?page=311>

EU-MIDIS Šetření o menšinách a diskriminaci v Evropské unii, FRA-Agentura Evropské unie pro základní práva (2009): *Zpráva Zaměřeno na údaje č. 1 | Romové*. Dostupné na http://fra.europa.eu/fraWebsite/attachments/EU-MIDIS_ROMA_CS.pdf

Gabal Analysis and Consulting (2006): *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti*. Dostupné na http://www.mpsv.cz/files/clanky/3043/Analýza_romskych_lokalit.pdf

Hora, O., Sirovátka, T., Tomešová-Bartáková, H., Vyhlídal, J. (2009): *Hodnocení programů aktivní politiky zaměstnanosti realizovaných v roce 2007 se zaměřením na rekvalifikace (struktura, cílenost, krátkodobé a střednědobé efekty na opuštění evidence)*, Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v.v.i.

Hůle, D.(2010): *Analýza: uplatnění sociálně vyloučených na trhu práce*. Dostupné na http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku=&artclID=711&

Ivanov, A. & Tursaliev, S. (2006): *Microlending to the Roma in Central and Southeastern Europe: Mixed Results, New Approaches*. Comparative Economic Studies, 48, ACES. Dostupné na: <http://www.palgrave-journals.com/ces/journal/v48/n1/full/8100151a.html>

L. Jarkovská (2010): *Ženy a vzdělávání*. In: *Ženy a česká společnost*.

Jurajda, Š. & Zubrický, J. CERGE-EI (2005): *Analýza překážek zaměstnanosti*. Dostupné na http://www.epolis.cz/download/pdf/materials_72_1.pdf

Kolektiv autorů, EGGSI (2008): *Ethnic minority and Roma women in Europe: A case for gender equality?* Dostupné na www.ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=4833&langId=en

Kolektiv autorů (2010): *Ženy a česká společnost: Hodnocení implementace Pekingské akční platformy na národní a mezinárodní úrovni (Peking +15)*. Edited by P. Kubálková, T. Wennerhol Čáslavská. Praha: Centrum ProEquality Otevřená společnost o.p.s. Dostupné na <http://www.proequality.cz/publikace/publikaceII.html?articleID=350>

Koncepce romské integrace na období 2010–2013 <http://www.vlada.cz/assets/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/>

Kolektiv autorů (1993): *Jewish identity*. Edited by D. T. Goldberg, M. Krausz. USA: Temple University.

Křížková A., Hašková H. (2003): *Průzkum veřejného mínění o postavení žen na trhu práce*. Dostupné na: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/957/zprava.pdf>.

Lalayan, M. & Lukács, G. (2008): *Needs, attitudes and preferences towards micro enterprise credit and nonfinancial services in the Roma population*.

M. Lukášová (2009): *Postavení žen v penzi*. Dostupné na: <http://www.osf.cz/download/files/postaveni-zen-v-penzi.pdf>.

Marksová, M. (2002): *Co je diskriminace a proč vzniká*. In Prosazování rovnosti mužů a žen na trhu práce v České republice. Dostupné na <http://www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=2003070717>.

Naděje o. s. (2009): *Výroční zpráva Naděje o. s. za rok 2009*. Dostupné na <http://www.nadeje.cz/roudnicenadlabem/aktuality/>

Okresní hospodářská komora Most (2008): *Sociální podnikání v Mostě – studie lokálního podnikatelského prostředí a možností realizace sociálního podnikání v místních podmínkách*. Dostupné na http://www.socialniekonomika.cz/images/Pdf/Studie_socialniho_podnikani_v_Moste.pdf

Parker, J. & Pearce, D. (2002): *Microfinance, grants, and non-financial responses to poverty reduction: Where does microfinance fit?* The Focus Note Series is CGAP's, December 2002, nm 20. Dostupné na <http://www.cgap.org/p/site/c/template.rc/1.9.2565/>

Phinney, J. (2003): *Ethnic identity and acculturation*. In Chun, K., Orgista, P. B., Martin, G. *Acculturation: Advances in theory, measurements, and applied research*. Washington DC: American Psychological Association, p. 63-81.

Sirovátka, T. (2003): *Exkluze Romů na trhu práce a šance na jejich inkluzi*. *Sociální studia* 10.

Sirovatka, T. (2004): *Family Policy in the Czech Republic after 1989: from gendered and enforced de familialism to gendered and implicit familialism*. In Mareš, P. et al. *Society, Reproduction and Contemporary Challenges*. Brno: Barrister & Principal publishing.

Sirovátka, T. (1997): *Sociální a ekonomické faktory marginalizace na pracovním trhu v České republice*. Dostupné na http://sreview.soc.cas.cz/uploads/8132e1afd84315ee46a7b9598708ce7df5f77aa3_267_169SIROV.pdf

Sulejmanovic, L. (2008): *Female entrepreneurship in Croatia*. Dostupné na <http://www.docstoc.com/docs/49658858/Female-entrepreneurship-in-Croatia>

UNDP Regional Bureau for Europe and the CIS (2006): *At risk: Roma and the displaced in southeast Europe*. Dostupné na <http://europeandcis.undp.org/home/show/A3C29ADB-F203-1EE9-BB0A277C80C5F9F2>

Úřad vlády ČR a Světová banka (2008): *Česká republika – Šance na zlepšení zaměstnanosti Romů*. Dostupné na http://siteresources.worldbank.org/ECAEXT/Resources/258598-1224622402506/CZ_Roma_Employment_Full_Report_in_Czech.pdf

Winkler, J. (2006): *Analýza potřeb integrace Romů na českém trhu práce*. Dostupné na <http://www.mopo-cz.eu/stranky/analyza-potreb-integrace-romu-na-ceskem-trhu-prace>

Zpráva o stavu romských komunit v České republice za rok 2009. (2010): Dostupné na <http://www.vlada.cz/cz/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/zprava-o-stavu-romskych-komunit-v-ceske-republice-za-rok-2009-73886/>

Ženy na trhu práce. Jak na nezaměstnanost a diskriminaci. Women and Work Network, Evropská kontaktní skupina, Praha: 2005.